

*В.Л.Микитась*

ПРАВДА

---

ПРО

ВАСИЛЯ  
СТЕФАНИКА



*В. Л. Микитась*

ПРАВДА  
ПРО  
ВАСИЛЯ  
СТЕФАНИКА

Проти буржуазно-  
націоналістичних фальсифікацій  
творчості письменника

8VI  
М59

У книзі дана стисла характеристика світогляду і творчості видатного українського письменника й громадського діяча В. С. Стефаника, розповідається про його публіцистичну діяльність, про нещадну критику новелістом політики західно-українських буржуазно-націоналістичних угруповань і партій.

На широкому документальному матеріалі в ній розвінчуються злісні буржуазно-націоналістичні фальсифікації творчості та громадської діяльності В. Стефаника.

Розраховано на літературознавців, істориків, викладачів вузів і технікумів, учителів, пропагандистів, студентів.

Відповідальний редактор  
доктор історичних наук *М. Ф. Котляр*

Рецензенти:

доктор історичних наук *І. М. Кулінич*  
кандидат філологічних наук *М. С. Грицьота*

Редакція літературознавства та мовознавства

М  $\frac{70202'-048}{221(04)-75}$  158—74

© Видавництво «Наукова думка», 1974 р.

## ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Видатний український письменник-демократ, неповторний майстер соціально-психологічної новели Василь Стефаник (1871—1936) є одним з яскравих талантів світової літератури кінця XIX — початку XX ст. Ще на світанку своєї творчості, помічений і підтриманий Іваном Франком та Лесею Українкою, Стефаник увійшов в українську літературу водночас із своїми однодумцями-побратимами Лесем Мартовичем та Марком Черемшиною, яких часто називають «покутською трійцею».

Це про них захоплено писав Іван Франко: «Переважно хлопські сини походженням, соціалісти з переконання, молоді письменники взялись малювати те життя, яке найліпше знали — сільське життя. Соціалістична критика суспільного ладу давала їм вказівки, де шукати в тім житті контрастів і конфліктів, потрібних для твору штуки (мистецтва)»<sup>1</sup>, а самого Стефаника називав «найбільшим талантом», яким можна «повеличатися перед світом»<sup>2</sup>.

Високу оцінку творчості Стефаника дав великий пролетарський письменник Максим Горький. Прочитавши новели в перекладі на російську мову, він говорив, як «коротко, сильно і страшно» пише Стефаник і радив молодим пролетарським письменникам учитися в нього. Могутній талант новеліста привітали й Леся Українка, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, А. Луначарський, П. Тодоров, висловлюючи своє щире захоплення та повагу до співця західноукраїнського селянства.

Творчість Стефаника мала помітний вплив на дальший розвиток української дожовтневої і радянської новелістики, стала органічною частиною духовної культури прогресивного людства. Всенародне відзначення в 1971 р. століття з дня народження письменника, ювілейні святкування на його рідній землі були ще одним виявом торжества ленінської національної політики, інтернаціональної єдності і духу братерства між усіма народами Радянського Союзу.

---

<sup>1</sup> І. Франко. Літературно-критичні статті. К., Держлітвидав України, 1950, стор. 338.

<sup>2</sup> Там же, стор. 347.

Разом із радянським народом світлу пам'ять талановитого письменника вшанувала передова громадськість багатьох зарубіжних країн, у тому числі трудова українська еміграція Канади, Сполучених Штатів Америки, Бразилії.

Однак така повага і шана народу до свого великого сина викликала і викликає лютю з боку українських буржуазно-націоналістичних відщепенців, які розвіялись по світу, втікаючи від справедливого гніву та кари за вчинені злочини. Ставши джурами ідеологів «холодної війни», антикомунізму та антирадянщини, апологети українського буржуазного націоналізму неодноразово вчиняли ідеологічні диверсії щодо творчості Стефаника, підступно фальсифікуючи і його спадщину, і все, що зроблено радянськими людьми для вшанування світлої пам'яті письменника.

Як писав відомий канадський публіцист і громадський діяч П. Кравчук, серед української еміграції є різні прореакційні угруповання та окремі «духовно убогі люди-пігмеї», які намагаються велетнів світової культури Шевченка, Франка, Лесю Українку, Кобилянську, Стефаника перетворити на виразників «національної ідеї», носіїв ненависті до всього російського<sup>1</sup>. Крім усього цього, в своїх писаннях вони намагаються представити Стефаника ще й ворогом трудящих та уряду Радянської України.

Під час відзначення столітнього ювілею Стефаника ворожа пропаганда затіяла галасливу метушню на сторінках буржуазно-націоналістичної преси та в «радіопересиланнях» з цілком виразною метою — отруювати свідомість трудової української еміграції. Зрозуміло, що ті ідеологічні диверсійні заходи були розраховані в якійсь мірі й на радянських людей, мовляв, може хто й кляне на отруйний гачок.

Щоб відкинути й спростувати ці ворожі домисли, наклепи та фальсифікації і дати об'єктивну, науково-обгрунтовану оцінку спадщини В. Стефаника, ми розглянемо основні ідейно-естетичні проблеми його світогляду і творчості, творчі та особисті взаємини письменника із земляками і обездоленою українською еміграцією. Водночас відзначимо нещадну критику ним дворушницької політики верхівки західноукраїнських буржуазно-націоналістичних угруповань і партій, тісні братерські взаємозв'язки новеліста з українським радянським народом, його ставлення до передової російської і світової культури. Друга половина роботи присвячена підсумкам всенародного вшанування 100-ліття з дня народження Стефаника в Радянському Союзі і за рубежом та розвінчання злісних буржуазно-націоналістичних фальсифікацій щодо літературної і громадської діяльності новеліста.

---

<sup>1</sup> Див.: «Життя і слово» (Торонто), 10 травня 1971 р.

## ОСНОВНІ РИСИ СВІТОГЛЯДУ І ТВОРЧОСТІ В. СТЕФАНИКА

Життєвий і творчий шлях Василя Стефаника проходив спочатку в задушливій атмосфері прогнилої клаптикової Австро-Угорської імперії Габсбургів, а після першої світової війни — в умовах польсько-шляхетського поневолення західноукраїнських земель. Жорстоке чужоземне панування, подвійний соціальний та національний гніт і водночас зростання революційної свідомості мас були тим середовищем, в якому формувалися суспільно-політичні погляди майбутнього письменника, його класове усвідомлення ролі й місця митця в суспільстві.

Ще в роки навчання у гімназії «хлопського сина» тягнуло не до ботокудського оточення буржуазно-клерикальної галицької безхребетної інтелігенції, а в таємні гуртки, до читання творів Шевченка, Гоголя, Герцена, Некрасова, Чернишевського, Салтикова-Щедріна, Успенського, Короленка, Чехова, Горького, Франка і, за його словами, до української та польської «соціалістичної літератури з Женеви». Там же, в гімназії, Стефаник познайомився і з творами К. Маркса та Ф. Енгельса, переклавши разом з Лесем Мартовичем українською мовою початок праці Енгельса «Анти-Дюрінг».

Довголітня дружба з І. Франком остаточно визначила Стефаника як письменника й громадського діяча виразно демократичного спрямування, популяризатора соціалістичних ідей серед трудового західноукраїнського населення, виразника народних дум і прагнень, пристрасного і невідступного захисника щербатої долі селянства.

Родинний конфлікт з батьком, а відтак тяжка матеріальна скрута не дала змогу Стефанику закінчити медичний факультет Краківського університету. Однак дев'ятирічне перебування у великому місті сприяло особистому його знайомству з багатьма польськими письменниками й культурними діячами (Вацлавом та Софією Морачевськими, В. Орканом, С. Виспянським, Я. Каспровичем, К. Тетмаєром та ін.), а також із світовою літературою та ідейно-естетичною боротьбою в ній, зокрема гострою боротьбою прогресивних сил з представниками занепадницького декадентського напрямку.

Незабутнє враження на Стефаника справила його поїздка 1903 р. до Києва і Полтави на відкриття пам'ятника І. Котляревському. Тут він познайомився з передовою українською громадськістю, передусім з М. Коцюбинським, Панасом Мирним, М. Старицьким, Оленою Пчілкою, В. Самійленком, М. Лисенком та ін. Письменник мав намір тоді ж поїхати і до Петербурга, щоб зустрітися з великим прихильником його таланту — Максимом Горьким.

Свій літературний шлях Стефаник почав з невеликих поезій у прозі, що було короткочасним модерністичним захопленням молодого письменника. Як правило, це були безсюжетні твори, в яких основна увага приділялася не змістові, а вишуканості форми, що розумів і сам Стефаник, який болісно шукав свого власного, а не запозиченого голосу. І мужицький син, соціаліст і радикал за переконаннями, знайшов свій шлях митця в селянській тематиці. Йому не давали спокою муки й болі обездолених земляків, яких безжально гнітила вся система буржуазного ладу. У світову літературу письменник, разом з І. Франком та О. Кобилянською, вводить нового героя — західноукраїнського селянина — і змушує всіх прислухатися до крику й стогону його зболілої та змученої душі.

Найбільш плідним у його творчості був перший період — кінця 90-х років XIX ст. і початку 900-х років XX ст., коли він написав до п'ятидесяти новел, публіцистичних статей і згаданих поезій в прозі, які увійшли до збірок «Синя книжечка» (1899), «Камінний хрест» (1900), «Дорога» (1901), «Мое слово» (1905) і відразу ж привернули увагу читачів та літературної критики своїм соціальним змістом і естетичною формою.

У невеликих за обсягом новелах Стефаника немає широких описів і великих авторських відступів, об'ємних картин пейзажу і сюжетних та композиційних нагромаджень. Автор примушує своїх героїв говорити про себе або в монолозі, або в експресивному діалозі у найбільш психологічній і драматичній ситуації. Майже кожна його новела — це гостра соціальна драма; на одній-двох сторінках письменник змальовує цілу трагедію людського життя, а в усіх разом — трагедію західноукраїнського села.

Стефанику не треба було домислювати різні колізії і конфлікти, як не треба було вигадувати й героїв, з якими він жив; часто конкретні особи ставали прообразами його літературних персонажів. Письменник часто зазначав у листах, що майже кожную новелу він писав кров'ю свого серця: «Я тепер борикаюся з пролетарієм сільським, з палієм, з анархістою. Пишу за него, а властиво за себе. Бо можна свої муки і розпуки класти кому-небудь на плечі, аби ніс межі людей, аби ними зівав на світ, як великою раною [...]. Хто знає, чи я буду годен сю річ довершити так, як хочу. Я не можу цілими днями дрожати в горячці, ані не можу мозгом так обертати, аби видіти все і найменшу гримасу пролетаря»<sup>1</sup>. Мабуть саме тому Леся Українка прозорливо відзначала, що Стефаник змальовує селян, які стоять

---

<sup>1</sup> В. Стефаник. Повне зібрання творів в трьох томах. К., Вид-во АН УРСР (1949—1954), т. III, 1954, стор. 206. Далі будемо посилаєтис на це видання в тексті, вказуючи в дужках римською цифрою том, арабською — сторінку.

на порозі повної пролетаризації або вже переступили цей поріг.

Так, у новелах «Синя книжечка», «Лесева фамілія», «Майстер», «У корчмі» письменник засуджує не стільки пияцтво, як ті соціальні корені, що призвели героїв до чарки. Пияцтво для них — не розбещеність, а трагедія, наслідок безвихідного становища й повного розорення. Від горя й нужди герої не тільки запивали, але й ставали на шлях моральних злочинів, що було страшніше за фізичну смерть.

У новелі «Катруся» мати докоряє смертельно хворій дочці за те, що вона своєю хворобою зневолила їх і в хаті немає «зломаного грайціра», а батько в розпачі проклинає і жінку і дочку. Правда, на останні копійки він все ж таки наймає конячину і везе дочку до лікаря, виражаючи тим самим приховані батьківські почуття до рідної дитини. Інакше вчинив Гриць Летючий у новелі «Новина», в основу якої покладено реальний факт. Доведений до абсолютного зубожіння, батько хапає двох своїх дітей-напівсиріт і несе до річки втопити, бо не може дати їм навіть крихти хліба. Найменшу він кидає в ополонку, а старша ледве відпросилася від лютої смерті. Чому це сталося, видно з відповіді батька старшій дочці: «Скажу панам, що не було ніякої ради; ані їсти що, ані в хаті затопити, ані віпрати, ані голову змити, ані ніц. Я си карі приймаю, бо-м завинив, та й на шибеницу!» (I, 54).

Подібні картини трагічної смерті малює Стефаник і в новелах «Сама саміська», «Кленові листки», «Шкода», «Святий вечір», «Похорон» тощо. І знову — це не вигадані псевдожахи декадентів та містиків, не песимізм, у чому дехто звинувачував Стефаника, це соціальна дійсність, крик і розпач галицького села. Доводячи читача до найвищого психологічного напруження, письменник не милується написаним, а ридає і заставляє плакати читачів. «Кажуть, що я песиміст. Але це неправда,—

зауважував Стефаник на своєму ювілеї у 1926 р.— Я оптиміст. Я представив ваше темне життя і представив ваш настрій. І все те страшне, що є в ньому, а що так болить мене, писав я, горіючи, і кров зі сльозами мішалася. Але коли я найшов у ваших душах такі слова, що можуть гриміти як грім, і світити як зорі,— то це оптимізм. Більше описати не можу, бо руки трясуться і кров мозок заливає» (II, 167).

Із усвідомлення самим новелістом неминучості соціальних конфліктів поступово зростала свідомість і героїв його творів, які не тільки проклинали свою долю і навіть бога, але піднімалися до розуміння необхідності класової помсти, захисту своєї праці-кривавиці та людської гідності («Палій», «Богатирь», «Суд», «Комісар староства і дідичь...»). Вічний наймит, сільський пролетар Федір, у якого глтай Курочка висмоктав усі сили, а потім викинув, як непотріб, підпалює обійстя куркуля, стає «палієм». «Я чужого не хочу, лиш най моє вигорит»,— говорить він (I, 136).

Повоєнні новели Стефаника ввійшли до його п'ятої збірки — «Земля» (1926), основною тематикою яких є страхітливі наслідки людиновбивства, яке затіяли імперіалістичні хижакі конаючих імперій. Дрібні діти залишаються круглими сиротами, не усвідомлюючи всього того страшного майбутнього, яке чекає на них після загибелі матері («Діточа пригода»); війна забирає дітей від батьків, тому їх чекає одинока старість («Марія», «Сини»); воєнні лихоліття вносять розлад у сімейне життя («Пістунка», «Гріх», «Мати»).

Хоч письменник прямо і не говорить про значення Великого Жовтня у житті героїв його новел, однак багато хто починає мислити глибше і ширше, позбавляється духу покірності та страху перед новоявленими польсько-шляхетськими окупантами; думки селян починають поступово виходити за межі власного клаптика землі («Morituri», «Роса», «Дурні баби», «У нас свято»).

## «ЧУЮ ЇХ БІЛЬ, ЖАЛЬ І МУКУ...»

Однією з карбованих сльозами та кров'ю сторінок спадщини Василя Стефаника є проблема трудової української еміграції. Класове розшарування західноукраїнського села, його поступове зубожіння, розорення та пролетаризація, масова еміграція земляків Стефаника з рідних земель,— все це не давало йому спокою на протязі всього життя, боляче відгукувалося в його чутливій душі, мучило день і ніч наболіле серце.

Разом із своїми однодумцями — І. Франком, О. Кобилянською, Т. Бордуляком, М. Черемшиною — Стефаник прекрасно розумів, що еміграція обездоленого селянства за океан є страшною національною трагедією. Адже тільки наприкінці ХІХ ст., тобто за життя письменника, рідні землі покинуло понад мільйон українців, які кленовими листками були розкидані по всіх кутках земної планети, де вони в тяжких муках і виснажливій праці здобували кров'ю та потом черствий шмат хліба.

В публіцистичних статтях, численних листах до своїх рідних і знайомих, у кількох новелах, зокрема в такому шедеврї, як новела «Камінний хрест», Стефаник малював страшну картину людського горя та розпуки, витесував, за словами О. Кобилянської, «потужною рукою пам'ятник для свого народу», що назавжди покидав рідну землю, землю прашурів і батьків.

Письменник розумів, що повороту тим бідакам до свого рідного краю немає, бо на нових землях на них чекали такі ж круки, від яких намагалися позбутися

земляки в «старому краї», з однієї кабали вони попадали в іншу.

Ще студентом Краківського університету Стефаник майже щодня бачив тяжкі видовища переїзду через Краків переселенців, чоловіків і жінок, батьків і дітей, які на розпутьях велелюдних проклинали пана і бога, землю і небо. У листах до своїх друзів В. Морачевського, К. Гаморака, О. Кобилянської молодий письменник ділиться враженнями від баченого, своїми роздумами про еміграцію, дошукується причин цієї новітньої «татарської навали». Врешті він знаходить ту причину, наголошує на ній майже в усіх своїх соціально-психологічних новелах, апелює до її винуватців — місцевого панства й цісарської влади, до всього прогнилого буржуазно-поміщицького ладу Австро-Угорської імперії.

Ось перша крапля смутку Стефаника у його листі із с. Русова 18 жовтня 1898 р. до О. Кобилянської: «Перед кількома днями відводило наше село емігрантів до Америки. За селом поле таке, як сирота, помежи поле ліси, що загорнулися в якийсь біль, що смерть віщує, а ще далі гори з синім димом.

Люде, поле минемо, ліси прійдемо, гори переліземо, море перебрeдемо, та не найдемо вже вас», — казав старий газда [...]. Та й пустився плачучи в дорогу. Лишилася цара людей, але зранена. Лиш кров не текла з рани» (III, 150). Як бачимо, це не поспіхом написане враження, а майстерний начерк до майбутньої новели.

Від вокзалу залізничної станції Кракова до убогого студентського помешкання Стефаника долітали зойки тих нещасних людей, і він не міг їх не чути, не мав сили умовчати про них. «Я бачив і ще бачу тут на двірці тоту еміграцію, — пише Стефаник у листі до Л. Бачинського. — Гонить їх голод з дому за світові води, а опікунове ще втікати не дають. Ще кісток їх треба, аби змолоти і перевести меліорацію ланів, аби побудувати

з них христові косцюли, аби поставити ними піраміди побіди...» (III, 64).

Велика сила людського почуття штовхала його до знедолених переселенців. «Йому щовечера, аби їх здибати. Страшно за ними і перед ними, серед того вони прибиті, здані на всю подлість люцку старого і нового світа. Немилосерда земля чорна, що пустила їх від себе [...]. Цілу громаду їх все хтось гонить навперед себе, якийсь поліцай або жандарм, громада йде така безсильна і автоматична, аж серце моє мужицке кervавиться [...].» (III, 179—180).

Численні платні емісари гасали по селах, розхвалювали «новий» край, американські порядки, обіцяли рай на нових землях, малювали рожеві картини бізнесу. Стефаник же розвіював «фату моргану», писав і говорив про еміграцію так, що аж серце йому кривавилося. Йому все те боліло, і він свої болі передавав друзям. «Коби-сьте їх [емігрантів] бачили,— читаємо в листі до Кобилянської,— то би подумали-сьте собі ладно за ту рускість. Насамперед виділи би-сьте сотки синіх, спечених губів, потім кололи би Вас у серце ріжнобарві очі діточі — попідпухали, як коли би синявою водичкою намокли. Далі виділи би-сьте тисячі брудних засохлих ярочків по лицах від сліз, а далі чули би-сьте захриплий голос бесіди рускої, що відбиваєся від мурів і розходитьсь одним заржавілим гомоном по чужій стороні» (III, 166). Людей як худобу запихали до вагонів, без розбору розлучали батьків із дітьми, жінок з чоловіками й везли, везли до морських портів, щоб потім вкинути в задушливі трюми кораблів. «Чую їх біль, всі ті нитки, що рвуться між їх серцем і селом, і мені рвуться, чую їх жаль і муку» (III, 180).

У статті «Для дітей», яку Стефаник написав до газети «Громадський голос» (1899), новеліст на конкретних прикладах розкриває причину еміграції буковинських і покутських селян, зокрема дослівно наводить слова не-

заможного газди Барияляка з буковинського села Бурівці. Сповідь Барияляка сумна й страшна своєю правдою про безземелля, про податки з «пісного» поля, які пани не те що тягнуть, «але таки кишки висотують», про дітей, задля яких і тікають батьки із насиджених місць, щоб не діждатися «п'ятькрайцарового наймитства», аби врятувати дітей від безхлібної нужди і «тота утеча така страшна, що, видиться, якби за мужиками татари гналися» (II, 76).

Письменник у цій безпорадній втечі передусім звинувачує «банду маціньких доробкевичів», дволику зграю дрібнобуржуазних «руських патріотів»<sup>1</sup> з чернівецьких, станіславських, тернопільських кав'ярень, де вони виголошували «патріотичні» промови; львівські «партії і кружки», члени яких танцювали аркана навколо намісництва в надії отримати ласий шматок та потихеньку крали мужицькі голоси під час виборів до парламенту, щоб «радикалів побороти». «Я знаю,— саркастично зауважує Стефаник,— що вони всі добрі люди, всі жалують селянина: беруть від нього по курочці, по крейцарикові, по калачикові і плачуть над ним. Ой плачуть!...» (II, 78). Письменник з гнівом звертається до цих «жалуючих і плачучих патріотів», щоб вони хоч чим-небудь допомогли «мордовні тисячі дітей з нашої землі», не дали їм загинути. Водночас він виступає й проти польських шовіністів, які плекали надію переселити «мазурський люд» на опустілі від «руських хлопів» землі й тим самим здійснити шляхетську мрію про «Річ Посполиту від моря і до моря».

Замість пустих балачок на зборищах про «реальну політику», писання нікому не потрібних книжок про «св. Ніколая» і статей про титли IX ст. для журналів «чужих академій», письменник вимагав поставити бодай

---

<sup>1</sup> Під «руськими патріотами» Стефаник мав на увазі західно-українську буржуазно-націоналістичну інтелігенцію.— *Ред.*

по одній освіченій людині на пересильних пунктах таких великих міст, як Львів, Краків, Гамбург, щоб полагоджувати з урядовими установами справи земляків-емігрантів, радив за гроші, що сходяться з усієї «Русі-України» до таких просвітянських і страхових товариств, як «Просвіта» і «Дністер», послати до Канади компетентного представника, який би подав правдиву інформацію щодо того краю й тих земель, куди заманювали знедолених людей місіонери від заокеанського бізнесу. Та пани-доробкевичі продовжували свою дворушницьку політику, зрідка пускаючи «липку сльозу» за дурними хлопами, що не розуміють «руського патріотизму» та тікають на чужі землі.

Квінтесенцією болючих роздумів Стефаника про трагедію західноукраїнської трудової еміграції стала «сердечна робота» письменника — новела «Камінний хрест». Присвячуючи її К. Гамораку, новеліст в одному з листів писав йому: «Цілий наш народ лежить тепер в муках, як жінка, що дитину плодить. Треба ті страждання і судороги при рожденю нових форм життя і нових ідеалів витесати на камінних хрестах, бо се наша теперішня доба є великою добою народин. Треба, аби придуркувата інтелігенція заразилася тими болями і котлети свої не могла спокійно травити. Треба, аби довести до того, аби всіх наших гарних людей обсипали ті сльози і кроваві крики народу, аби вони запалилися і горіли як жертвеник перед богом» (III, 186).

Новела «Камінний хрест» і була тими «сльозами та кривавим криком» народу, які новеліст вирізьбив у монолітній постаті героя твору Івана Дідуха. Написана по живих слідах і з живого реального факту, новела стала страшним компрометуючим документом тогочасної дійсності, вражала в саме серце кожную чесну людину.

Іван Дідух, все своє життя обробляючи горбик землі, яка не змогла забезпечити сім'ю, від непосильної

праці зігнувся в спині (чому його називали «переломаним»), врешті-решт не витримує й вирішує їхати до Канади. Затурканий, але розумний від природи селянин усвідомлює, що він назавжди залишає рідну землю і тому прощається з неродючим клаптиком поля, з своєю хатою, з односельцями-бідаками і з рідним селом. За традицією він ставить на пагорбі кам'яного хреста, висікає на ньому своє і жінчине ім'я, заживо ховаючи себе в могилу. «А то ть, небого, каже дружині,— в дилеку могилу везу», бо земля «негодна кілько народа здержити та й кількі біди вітримати [...]. А податки накипают [...]. Ой золили нас, так нас ймили в руки, що з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хиба лише геть іти» (I, 66—67).

Картини прощання героя новели з рідною землею написані майстром слова з такою художньою силою, що й сьогодні, коли їх читаєш, стигне кров. Прочитавши цю новелу, О. Кобилянська писала Стефанику: «Страшно сильно пишете Ви. Так, якби-сьти витесували потужною рукою пам'ятник для свого народу... Гірка, пориваюча, закровавлена поезія Ваша, котру не можна забути...»<sup>1</sup>. Новела справді стала пам'ятником багатьом землякам письменника, які так і не вернулися додому, засіваючи своїми кістками чужі землі.

Як і листи Стефаника, новела була співзвучна циклу віршів І. Франка «До Бразилії», в одному з яких читаємо такі карбовані рядки:

Коли почувеш, як в тиші нічний  
Залізним шляхом стугонять вагони,  
А в них гуде, шумить, пишить, мов рій,  
Дитячий плач, жіночні скорбні стони,  
Важке зітхання і гіркий проклін,  
Тужливий спів, дівочії дисканти,  
То не питай: Се поїзд — відки він?

---

<sup>1</sup> Див.: В. Косташук Володар дум селянських. Друге доповнене видання. Ужгород. «Карпати», 1968, стор. 80.

Кого везе? Куди? Кому вздогін?

Се — емігранти.

Коли побачиш — на пероні десь  
Людей, мов оселедців тих, набито,  
Жінок худих, блідих, аж серце рвесь,  
Зів'ялих, мов побите градом жито,  
Мужчин понурих і дітей дрібних  
І купою брудні, старії фанти  
Навалені під ними і при них,  
На лицах слід терпінь, надій марних,  
Се — емігранти...<sup>1</sup>

\* \* \*

З великою тугою і водночас із синівською любов'ю писав Стефаник про тих, хто змушений був покинути рідну землю. З такою ж любов'ю та повагою ставилася і українська трудова еміграція до письменника, який намагався допомогти бідакам або своїми публіцистичними виступами, або безпосередньою участю у вирішенні конфліктних питань між селянами та місцевими урядовцями.

Ще на початку ХХ ст. заокеанська українська преса передруковувала окремі новели письменника, які нагадували емігрантам і про рідний край, і про тернистий шлях до Канади та Північної й Південної Америки. Твори Стефаника, зокрема його новела «Камінний хрест», з'являються на сторінках газети «Канадійський фермер» у 1903 р., а згодом у різних календарях-альманахах<sup>2</sup>. Сам Стефаник збирався в 1913 р. відвідати Канаду, щоб взяти участь у святкуванні 40-річчя літературної та громадської діяльності Івана Франка, з приводу чого газета «Український голос» (Вінніпег) 10 вересня 1913 р. писала: «Василь Стефаник, один із найбільших

---

<sup>1</sup> І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XI, К., Держлітвидав України, 1952, стор. 135.

<sup>2</sup> Див: Петро Кравчук. Чим дорогий і близький нам Василь Стефаник. — «Життя і слово» (Торонто), 10 травня 1971 р.

наших писателів і посол до віденського парламенту, приїжджає з кінцем слідуючого місяця на кількомісячний побут до Канади. В часі свого побуту в Канаді обіде він важливіші місця, заселені нашим народом, і дасть ряд відчитів про Івана Франка, також на інші теми»<sup>1</sup>. Однак, різні причини і насамперед передгрозя першої світової війни не дали змоги письменнику здійснити свій задум. П. Кравчук, висловлюючи жаль з приводу того, що письменник не зміг прибути до Канади, говорить, що коли б він пожив декілька місяців серед канадських українців, серед своїх Іванів Дідухів, то напевно написав би ще не одну новелу про них<sup>2</sup>.

Відомий український письменник Мирослав Ірчан, який з 1923 до 1929 р. жив у Канаді і редагував прогресивні газети та журнали, де вміщував і твори свого любимого письменника, чимало зробив для популяризації творчості Стефаника. У нотатці до публікації новели «Новина» в першому номері журналу «Робітниця» 15 березня 1924 р. він обіцяв читачам: «Ми будемо час від часу друкувати оповідання Стефаника в нашому журналі, щоби ближче познайомити українських робітниць і робітників з творами цього незвичайного письменника». Тільки протягом 1924 р. у ж. «Робітниця» були вміщені такі новели Стефаника: «Новина», «Виводили з села», «Стратився», «Побожна», «Камінний хрест», «Сини», «Вона — земля», «Кленові листки».

М. Ірчан пропагував творчість письменника і в статтях та публічних виступах перед робітничими й селянськими аудиторіями. В одному з своїх нарисів, по-стефаниківському названому «Камінний хрест» (1924), він досить тонко відтворив тяжку долю українських переселенців-фермерів у канадських преріях, їхні враження

---

<sup>1</sup> Див.: Петро Кравчук. Чим дорогий і близький нам Василь Стефаник.— «Життя і слово» (Торонто), 10 травня 1971 р

<sup>2</sup> Див.: там же.

від читання одноіменної новели Стефаника. «Перед очима,— писав Ірчан у нарисі (вирізку якого з газети надіслав і Стефанику),— стоїть бідна хатина, а в ній десятеро дітей, жінка і чоловік. Діти, як голі мишенята. І хіба ж комусь цікаво, як вони живуть? А вони люди, так, так, дійсні люди!» Вони не дармують, не вилежуються, а від світанку до пізньої ночі працюють, ходять обдерті та тільки зітхають, що «тяжко дуже», вони не просять милосердя, бо нема в кого, бо «долар не має серця».

«...Читаю [їм] оповідання Стефаника «Камінний хрест». Якби був знав, може й не читав би. Бо плач в хаті, такий плач, що, як каже Стефаник,— надбїг як вітер, що з-помежи острих мечів повіяв. Але тяжко дивитися, як сиві голови хиляться додолу і старі очі плачуть. Придавлений плач налітає на білі стіни хатини і ніби шукає отвору для себе. Та не знаходить і родить нові хвилі, що наповнюють цілу хату. Згадався всім тяжкий — камінний хрест життя...»<sup>1</sup>

Робітничі та селянські прогресивні організації Канади ще в 20-х роках готувалися відзначити ювілеї творчої праці Стефаника, знову запрошували знайти можливість побувати серед них.

У листі від 10 вересня 1924 р., який новеліст надіслав на ім'я М. Ірчана до Української робітничої організації в Торонто (Канада), він дякував за запрошення й просив відзначити ювілей «не крикливо і не по-американськи». Великий письменник із властивою йому гідністю і скромністю зізнавався, що може щиро й одверто дивитися в очі землякам, бо ніколи не переставав обороняти інтереси трудящих та писати про «робітничі душі» так, щоби вони блистіли, як чисте небо, і щоб

---

<sup>1</sup> К. В. Стефаник. Листи Мирослава Ірчана до Василя Стефаника.— «Радянське літературознавство», 1958, № 5, стор. 117—118.

блискавки гніву ударили громом із тих робітничих душ. «Я ціле своє життя грівся коло тих огнів нашої маси, і було мені тепло, а тепер також... Наше робітництво має всіляке право грітися коло тисячолітньої помсти нашої маси народної, яка є так само велика, як той огонь, коло якого я грівся»<sup>1</sup>.

Із листів М. Ірчана до Стефаника довідуємося про те, що письменник у цей час терпів велику матеріальну скруту і десь у глибині душі надіявся на допомогу від своїх земляків із-за океану. Але пани, які мали гроші, не хотіли і знати мужицького письменника, а ті, хто його по-справжньому любив, самі терпіли від економічної кризи у 20-х роках.

Пролетарський письменник Ірчан, даючи класову характеристику української еміграції, яку він бачив на власні очі, прямо писав Стефаникові в листі від 7 серпня 1924 р., що про українську культуру на американському континенті дбають тільки комуністична й робітничо-фермерські організації, а так звані «щирі патріоти», які на словах розпинаються за «ненькою», а в дійсності дбають про власну кишеню... вславилися найпідлішими доносами до тутешньої влади на робітничі організації та українські діточи — робітничі школи»<sup>2</sup>.

Зважаючи на економічну кризу, на безробіття серед українських емігрантів, також на велику засуху, Ірчан радив Стефанику на певний час «здержатися з приїздом» до Канади та вибачився, що не може допомогти письменнику в його «трудному житті» і вислати бодай мізерні гонорари за передрук новел. У цьому ж листі Ірчан не радив найстаршому сину письменника виїжджати на заробітки до Канади. «Що ж до Вашого сина Семена,— писав він,— то я особисто радив би здержатися

---

<sup>1</sup> В. Стефаник. Публіцистика. Вибране із статей, промов та листів. К., Держлітвидав України, 1953, стор. 97.

<sup>2</sup> К. В. Стефаник. Листи Мирослава Ірчана до Василя Стефаника, стор. 118.

йому їхати сюди просто тому, що тут економічна криза, маса-масенна безробітних, тисячі, десятки тисяч приїждять емігрантів з Європи і всі пропадають, бо за роботу страшенно тяжко [...]. За інтелектуальну працю ще тяжче, бо вона тісно зв'язана з станом українського робітництва, яке тепер знаходиться в нужді»<sup>1</sup>.

Нагадаємо, що Семен так і не поїхав у «тоту Канаду» на заробітки. Після визволення і возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною він став активним громадським діячем, зокрема головою Львівського виконкому обласної ради депутатів трудящих, депутатом Верховної Ради УРСР. Нині, незважаючи на пенсійний вік, Семен Васильович очолює літературно-меморіальний музей Івана Франка у Львові, а наймолодший брат Кирило Васильович — директор музею Василя Стефаника у рідному селі Русові. Тільки середній, Юрій, змушений був виїхати на заробітки за океан. У спогадах К. В. Стефаник писав, що батько дуже тяжко переживав прощання з сином Юрком, який у 1936 р. виїхав до Канади. Старий Стефаник не зміг знайти своєму синові роботи по закінченні ним юридичного факультету на окупованій панською Польщею рідній землі і попрощався з ним назавжди<sup>2</sup>.

Загальновизнаний у європейській літературі письменник і посол австрійського парламенту (1908—1918 рр.) В. Стефаник так і не поїхав до Канади (тепер уже вдруге), бо для далекої поїздки в нього знову не було коштів. Не змогли йому допомогти ні в 1924, ні в 1925 рр. і канадські трудівники, про що Ірчан 5 січня 1925 р. писав Стефанику: «Ми тут думали дати Вам щедрий ювілейний дар, розуміється в грошах, але саме тепер така біда між робітництвом, що ми не маємо сміливості під-

---

<sup>1</sup> К. В. Стефаник. Листи Мирослава Ірчана до Василя Стефаника, стор. 120.

<sup>2</sup> Див.: К. В. Стефаник. Син про батька.— «Василь Стефаник у критиці та спогадах». К., «Дніпро», 1970, стор. 419.

ступати до нього з цею справою. Однак все-таки щось вишлемо... Ще раз кажу, що мені особисто дуже неприємно через це, бо розумію Вас і все віддав би, аби Вам допомогти, але що ж робити, коли тут величезне безробіття і з кожним днем все росте і росте»<sup>1</sup>.

Для сьогодиншнього читача все це може здатися дуже дивним, але факт лишається фактом — матеріальне становище видатного письменника було досить скрутним. Найближчий товариш новеліста, відомий український письменник Марко Черемшина у віршовій колядці до Стефаника 1926 р. невесело занотував:

«Та що Василь за господар? Де його достатки?  
Нема дітям на кулешу, нема на податки!»<sup>2</sup>

\* \* \*

Імовірно виникає питання: а де ж тоді були земляки письменника? Трудове населення саме переживало кризу за кризою, не менше, ніж емігранти; надіятися ж на допомогу західноукраїнського панства й буржуазно-націоналістичної інтелігенції — годі було й думати, бо вони разом з польською владою переслідували письменника навіть за те, що про нього прихильно писали «за Збручем», тобто радянська преса. Власне, це була не стільки взаємна неприязнь, як багаторічна і непримиренна боротьба того, хто відстоював права знедолених, з тими, хто їх експлуатував та наживався на потові й крові.

Ще коли Стефаник маленьким виходив у світ «у білій маминій сорочці», з нього сміялися, його кривдили паничі. Тоді мати йому заповіла: «Ти сам собою будь, бо пани тебе не приймуть...» (I, 174). Пророцтво матері

---

<sup>1</sup> К. В. Стефаник. Листи Мирослава Ірчана до Василя Стефаника, стор. 120.

<sup>2</sup> Марко Черемшина. Твори. К., Держлітвидав України, 1960, стор. 301.

збулося. Та письменник і не шукав з ними згоди, навпаки, поклявся те «чорне» панство «ненавидіти як прокляте життя мого» (I, 307).

У своїх ранніх публіцистичних статтях «Жолудки наших робітних людей і читальні» (1890), «Молоді попи» (1898), «Для дітей» (1899), «Поети і інтелігенція» (1899), згодом у багатьох листах Стефаник з нещадним сарказмом картав дрібнолику націоналістичну інтелігенцію, яка захищала інтереси своєї «домашньої» буржуазії та куркульства, забавлялася українським, або — як у ті часи писали в Галичині — «руським патріотизмом» та робила доноси на прогресивних діячів.

Надивившись у Львові на доморощених «патріотів», письменник гнівно і на повний голос заявив: «...Я не люблю рускої інтелігенції». Бо не можна любити те «маленьке та до того миршаве», яке з великим фразерством організовує всілякі «складочки, товариствечка», займається «жебранинкою і літературкою». Бо не можна любити ту інтелігенцію, минуле і сучасне якої чорне: «В'язала поляків повстанців, доносила до поліції. Кільканадцять років несла просто в поліцію Франка, Павлика і его сестру. Нині стала хитрійша. Краде Франкови голоси при виборах і рівночасно святкує его 25-літню працю...» (III, 155). Ті «миршаві» і «безпредметові русини» ставилися до письменника з явною неприязню, або, як писав Стефаник, «з пошанівком злосливим» (III, 197), але це його ніскільки не засмучувало.

Висміюючи дрібнобуржуазну угодовську політику «народовецького» націоналістичного угруповання, В. Стефаник у 1894 р. писав до А. Шмигельського, що народовці дбають лише про «написи рускі на урядях», про вигоду — «благодать» для чиновників та попів, а про трудящих вони забули і ніколи не старалися поліпшити мужицької долі. Народовці, — зазначав письменник, — мають дві правди: одну для панів, другу для мужиків, бо завжди мали народ за худобу.

Натомість радикали, головними засновниками партії яких були І. Франко і М. Павлик і до якої з 1900 р. належав В. Стефаник, вже на першому своєму з'їзді висловили ясну програму, що вони хочуть і за що вони будуть боротися: «Щодо першого, то сказали, що тепер у світі йде борба між бідними і багатими, аж ми стаємо партією бідних і берем у свою програму жадання усіх бідних людей на світі і такі жадання будемо ставити в імени нашого мужицтва. Національність сама в собі — нічо, бо форма чи торба нічого не вартує, як пуста всередині. Тим одним наш мужик не проживе, що він русин, бо чоловік не лиш словом, але і хлібом жиє. Стане нашому селянинові добре жити, як буде він мати добрі школи, як не буде прикований до ненастанної праці — то тоді буде наш мужик і мудрий, і здоровий, — Русь сама собою настане» (III, 33). Повністю солідаризуючись з радикалами, Стефаник також стверджує, що є правда і для пана, і для Івана, бо двох правд не існує. Ту мужицьку правду письменник і поклав в основу всієї своєї творчості: «Пантрую, аби мужицька правда стала на верьхи, а панска пійшла на присподне» (III, 38).

У листах 1898 р. до своїх близьких друзів (О. Кобилянської та В. Морачевського) новеліст ділився враженнями про концерти відомої української співачки С. Крушельницької та про «прийом», який влаштувала артистці буржуазно-клерикальна інтелігенція. Пани виголошували тости за співачку і за «меншого брата», а ті «менші брати» — слуги мокли під дощем, чекаючи з парасолями для «панства». Про тих ораторів Стефаник писав, що в одного була поза «патріотична», інший теж «мав позу на собі як брехун на ярмарку», ще інший «сльозу долів пускав», згадавши про Шевченка та за «неньку», яку «тирани розтинають». Підсумовуючи ту «патріотичну» бесіду, письменник саркастично зауважив: «Не знали бідні менші братя, що над ними плакало панство» (III, 145).

Переконання Стефаника у фальшивості та підлому лицемірстві «народолюбства» і «патріотизму» буржуазно-ліберальної інтелігенції були твердими. Він Ользі Кобилянській навіть радив повернутися спиною до тих «синьо-жовтих мозгів», що так багато пустомелили про «Русь-Україну»: «Мені видиться, що Ви би спотужнили і веселіші стали, якби-сьте на годину покинули Русь Синьо-жовті мозги, дерев'яні душі, чуючі по-руски, ведучі дім по-руски, виховуючі діти по-руски, збираючі матеріали до історії і етнографії рускої і всяка всілякість руска, то вона є спеціальністю до втовмасювання людей у болото. Коби Ви до них були борше плечима обернені!» (III, 166). Тоді ж у листі до В. Гаморака він писав, що немає такого інтелігента, «такої подлої душі рускої, аби не жалувала «простолюдина», бо це стало модою. «Гляньте довкола себе, а побачите старих сантиментальних акторів, що грають ролю «селянолюбців». Грати ролю — се патріотизм» (III, 177).

В. Стефаник має на увазі як народовську, так і москвофільську галицьку інтелігенцію, що бавилася патріотизмом та проводила ліберально-культурницьку роботу. Народовці, як відомо, були проавстрійським угрупованням, виступали проти всього російського та культивували буржуазно-націоналістичні ідеї, вороже ставилися до революційно-визвольних рухів. У свою чергу москвофіли, або «староруси», орієнтувались на прореакційні сили царської Росії, в основу своїх поглядів вони взяли ідею реакційних російських панславистів про «злиття всіх слов'янських рід в одному російському морі». Спекулюючи симпатіями західноукраїнського населення до російського народу і його передової культури, москвофіли пропагували здебільшого царфільські ідеї, культивували «язичіє», або «мішанину галицьких провінціалізмів, полонізмів та церковщини» (І. Франко), якою вони писали свої низькопробні твори. Як і народовці, москвофіли заперечували необхідність національно-визвольного ру-

ху, лакействували і перед царизмом, і перед цісаризмом.

Стефаник повністю поділяв погляди І. Франка, який різко відмежовував реакційне москвофільство від русофільства. Відкидаючи брехливі вигадки москвофілів Мончаловського та Дудикевича, що галицькі українці живуть і дихають лише «ненавистю ко всьому руському», Великий Каменяр проголошував: «Ми всі русофіли, чуєте, повторюю ще раз: ми всі русофіли. Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо і вичуємо його мову... І російських письменників, великих світочів у духовнім царстві, ми знаємо і любимо...»<sup>1</sup>

Коли на початку ХХ ст. галицькі москвофіли з так званої «русской народної партії» почали блокуватися з російськими каде́тами, виконуючи агентурні завдання на гроші царизму, В. І. Ленін у статті «Як поєднують прислужництво реакції з грою в демократію?» писав, що партія Пурішкевичів і К<sup>о</sup> інтригувала і загравала з москвофілами, не шкодуючи мільйонів на їх підкуп, «не спиняючись ні перед яким злочином заради високої мети «возз'єднання»<sup>2</sup>. Після перемоги Великого Жовтня і народовці, і москвофіли перекинулись на службу до імперіалістів Заходу, де проводили очманілу антирадянську кампанію, а згодом стали ревними слугами німецького фашизму.

Добре розуміючи лакейську натуру верховодів народовців та москвофілів, В. Стефаник у листі до О. Гаморак так характеризував їх: «Тепер романчукісти\* і москвофіли стараються увійти в урядову партію. Дика

---

<sup>1</sup> І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVI, стор. 354.

<sup>2</sup> В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 26, стор. 258.

\* Романчукісти — члени буржуазно-націоналістичної партії народовців, лідером якої був Ю. Романчук — запеклий ворог революційно-демократичного руху.

хапатня руских патріотів. Загальне вражінє є таке, що ті люде не мають ані розуму, ані сумління, що ведуть так зване руске жите. Спекулянти на почеси і кар'єру. Їх армія без запалу, без віри волочиться за ними і втекла би до того, хто би дав більше. Ще ніколи я не надивав у Львові кілько бруталності до свого народа. Села наші гниють доокола, а вони навіть не можуть на тім гною рости. Прийде весна та зацвітуть по селах вишні білі, білі як одежа душі мужицкої. А там також виросте душа, що буде местником для трупів» (III, 164).

З часу написання цих слів минуло три чверті століття, але вони і сьогодні б'ють по буржуазно-націоналістичних спекулянтах, які втекли за океан до тих, що більше дають та «грають ролю» квазіпатріотизму. Немеркнутий ідеал любові до народу Стефаник бачив у Шевченка, який любив «страшно, без застережень і без претензій», та у Франка, що мовби воїн ішов вперед й кликав за собою народ; саме та любов і лишила «по собі вічний слід» (III, 193), а не брудні сльозливі патьоки лжепатріотів.

Ті галицькі лжепатріоти були нудними і аморальними. Здебільшого, де не треба було пози, вони говорили «о голій душі, ще радше о голих жінках, а найрадше о нічім. Всі хотять вигонити розум за десятый поріг, але розум то почув і сам утік. Лишилася гола душа, але гола. Скука. Один Kasprówicz подобався мені дуже» (III, 165). Прихильно ставлячись до відомого польського письменника Каспровича, як і до інших його прогресивних колег у Львові і Кракові, Стефаник з великою пристрастю викривав шовіністичне обличчя польських так званих правих «соціалістів», неодноразово говорив, що тим «соціалістам» і у сні мариться Польща «від моря до моря», що насправді вони «націонали Польщі етнографічної» та що «інтернаціонального соціалізму на ділі в них нема, є лиш шовіністичний патріотизм», «дволичність політики» (II, 68).

Стає зрозумілим, чому ті «спекулянти на почесні і кар'єру» нічогосінько не зробили, щоб допомогти письменнику в трудні роки його життя. Якогось помітного прибутку прижиттєві збірки новел Стефаніка на Західній Україні не давали та й виходили вони мізерними тиражами і довго лежали в крамницях. Західноукраїнський прогресивний письменник В. Бобинський у статті «Літературне життя по цей бік Збруча» (1923) писав: «Давав, стинаючи кров у жилах, картини селянських газдів Стефанік — і книжка його чекала 15 літ на розпродаж, тоді як переклади його новел друкувалися на всіх майже європейських мовах, а перекладені збірки розходилися мабуть скоріше, як оригінальні»<sup>1</sup>. Західноукраїнські бідаки не мали за що купувати, а панству до творів новеліста було байдуже, хоч воно зрідка і вдавалося до лицемірного славослів'я на адресу письменника.

І все ж допомога прийшла Стефаникові — вона була щиросеречно надана народом і урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки, про що буде мова в наступному розділі.

---

<sup>1</sup> «Нова культура», Львів, 1923, № 6, стор. 41.

## «НА УКРАЇНУ БУДУ ТАКИ ІХАТИ!»

У плані викриття антирадянської істерії буржуазних і буржуазно-націоналістичних апологетів більш детально розглянемо принципове й дуже важливе питання про ставлення Стефаника до Радянської України та ставлення трудящих УРСР до видатного письменника. Це питання має свою історію.

Ще в промові на шевченківському святі в с. Русові 10 травня 1914 р. Стефаник закликав своїх земляків читати твори Кобзаря, бо в них ціла історія і душа українського народу, вогненне слово, яке «всі царі до купи задушити не годні», найкращі скарби, велика книга мудрості і любові до України. «В його словах показана нам далека-далека дорога до нашої майбутності,— говорив письменник.— Читайте його слово, шукайте тої дороги, йдіть нею, щоб з вас були люди найтвердші... З Шевченка набирайте карності, відшукуйте квіти краси, а будете кращі і зближитеся до сходу нашого сонця, і всі ми опинимося в вільній Україні» (II, 167).

Уперто і болісно шукав ту дорогу і сам Стефаник але не йшов буржуазно-націоналістичними манівцями як про це твердять нинішні заокеанські «літературознавці».

На початку листопада 1918 р. під ударами революційно-визвольної боротьби Австро-Угорська імперія розвалилася. На території Галичини до влади прийшла українська націоналістична буржуазія, яка спішно проголосила так звану Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). Маріонетковий уряд ЗУНР, який годі перебував у Станіславі, запропонував Стефанику посаду

«міністра», на що письменник саркастично зауважив: «Там, у Станіславі, зовсім подуріли. Пропонують мені посаду секретаря земельних справ. Думають, що як я є кепським господарем у Русові, то зараз можу бути добрим міністром земельних справ. Доконче хочуть зробити мене урядником...»<sup>1</sup>

Головною причиною рішучої відмови Стефаника від участі в реакційному буржуазно-націоналістичному уряді було те, що письменник відразу зрозумів антинародний характер діяльності лідерів ЗУНР на чолі з Петрушевичем та Бачинським, їхнє лакейське прислужництво міжнародній реакції, передусім імперіалістам Антанти<sup>2</sup>. Захопивши владу, правителі ЗУНР захищали інтереси пануючих верств, а не трудящих, тому і залишили в силі майже всі старі габсбурзькі закони, спішно організували жандармерію, збройні частини — горезвісну українську галицьку армію (УГА), яку використовували для придушення революційних виступів робітників і селян, а також проти Радянської влади і Червоної Армії.

Не збиралися вирішити лідери ЗУНР і одної з найболючіших проблем галицького селянства — земельного питання. Земля так і залишилася за поміщиками та куркулями, а якщо селяни і захоплювали стихійно панську землю, то з ними жорстоко розправлялися загони зунрівської жандармерії і вояки УГА<sup>3</sup>. Цілком природно, що трудящі маси, включаючи й окремі підрозділи УГА, які складалися з робітників та селян, розпочинають проти-зунрівський повстанський рух, кульмінаційним моментом

---

<sup>1</sup> В. Косташук. Володар дум селянських, стор. 161.

<sup>2</sup> Детальніше про контрреволюційну суть та антинародний характер ЗУНР див.: В. Маланчук. Історія однієї зради. Львів, Книжково-журнальне видавництво, 1958; Р. Г. Симоненко, Імперіалістична політика Антанти і США щодо України у 1919 р. К., Вид-во АН УРСР, 1962, «Горьке історичної справедливості», Вид-во Львівського університету, 1968, та ін.

<sup>3</sup> Див.: В. Маланчук. Історія однієї зради, стор. 35—36.

якого був збройний виступ робітників Дрогобича у квітні 1919 р., де було проголошено про перехід влади до рук Дрогобицької робітничої і солдатської Ради<sup>1</sup>. І хоч повстання було жорстоко придушене зунрівськими каральними загонами, воно розкрило багатьом і, зокрема, Стефанику очі, показало справжнє звіряче обличчя верховодів ЗУНР.

Однак націоналістичним спекулянтам було потрібне авторитетне і популярне ім'я письменника для політичних махінацій, і вони включають Стефаника до складу делегації ЗУНР для поїздки в Київ, де в січні 1919 р. зунрівці і петлюрівці влаштували «маскарад возз'єднання» Східної Галичини з Наддніпрянською Україною. «Цим актом контрреволюція, імітуючи возз'єднання, намагалась зламати революційно-визвольний рух трудящих та згрупувати контрреволюційні сили для боротьби проти Радянської влади, всього революційно-визвольного руху»<sup>2</sup>.

Дворушницька, зрадницька політика буржуазних націоналістів, з якими ніколи і ніщо не едало Стефаника, обурювала його. Побачивши, що діється на шляху до Києва і в самому Києві, переконавшись ще раз у підлості та злодіяннях псевдопатріотів України, Стефаник сумним повернувся до рідного Русова, а коли ж його запитували про подорож та про київські новини, то відповідав: «Це не та Україна, яку я довгими роками мріяв побачити»<sup>3</sup>.

Про яку ж Україну мріяв Стефаник? Деякі націоналістичні автори спішають запевнити, що саме про «самостійну, соборну», звісно, з буржуазно-поміщицьким урядованням. Однак це брехливі націоналістичні вигадки. Бо не про таку Україну мріяв Стефаник, ставлячи, зокрема, свій підпис під резолюцією народного віча Сня-

---

<sup>1</sup> Див.: В. М а л а н ч у к. Історія однієї зради, стор. 42—43.

<sup>2</sup> «Торжество історичної справедливості», стор. 368.

<sup>3</sup> В. К о с т а щ у к. Володар дум селянських, стор. 161.

тинського повіту 21 вересня 1918 р., в якій висловлювалося гаряче бажання, щоб Східна Галичина і Буковина «були прилучені до матері України»<sup>1</sup>. Не про таку Україну мріяв письменник, ідучи 1919 р. до Києва.

Коли Червона Армія наближалася влітку 1920 р. до Львова, Стефаник радо промовляв своїм землякам: «Нарешті пропадуть наші пани!» Мрії захисника дум народних збігалися із закликком українських більшовиків до трудящих-галичан у «Листі до обманутих братів»: «Скидайте ваших українських панів, які прийшли на зміну польським. І з нами, з комуністами всієї України створюйте народну Україну. Не ту, яку створював Петлюра і Цегельський, а Україну селянина і робітника, Українську Соціалістичну Радянську Республіку»<sup>2</sup>.

Інші «добродії» твердять, ніби Стефаник мріяв про так звану «вільну, самостійну Україну», в якій не було б ні «совітів», ні «більшовиків», ні «колгоспів». Але й це брутальний наклеп на Стефаника. У 1926 р. львівська буржуазно-націоналістична газета «Діло», вислужуючись перед польсько-шляхетськими колами, розпочала шалену антирадянську агітацію. З метою загальмувати розвиток революційної свідомості мас, заглушити постійні симпатії до Країни Рад, відвернути погляди від Сходу газета фабрикувала фальшиві відомості про прихильність галицьких селян до панської Польщі, урядовці котрої не раз лицемірно обіцяли дати селянам землю.

Прочитавши буржуазно-націоналістичну писанину в «Ділі», Стефаник не витримав і спеціально приїхав до Львова, щоб висловити співробітникам газети свій гнів та обурення. «Яке щастя,— заявив письменник новітнім доробкевичам,— що наш мужик не слухає вас, а

---

<sup>1</sup> Див.: «Торжество історичної справедливості», стор. 366.

<sup>2</sup> Див.: т а м же, стор. 370.

має свій розум, твердий, як той п'ястук, що підкладає під голову замість подушки. Хто вам сказав, що наше село підписується під вашими програмами та резолюціями? Воно чує носом через усі перелази, що за вашими, нібито масними словами ховається бажання знайти спільну мову з польськими панами. Воно знає, що, як довго існуватиме панська Польща, наш селянин не одержить від неї землі. А без землі йому — камінь на шию і просто в воду. Землі йому не дасть і не продасть ніхто, а він мусить сам собі її взяти. Революція на великій Україні показала нам, коли і як це робиться... Та єдина Україна, яка існує у світі, створена не вашими з'їздами і не вашими статтями. Але ми, мужики, не боїмося більшовиків, бо всі ми більшовики в душі... Поляки часто пуджають нас більшовиками, а ми знаємо, що їм вони спокійно спати не дають. Пани, як то кажуть, хіба помилувшись, правду говорять, та не треба нам панської правди» (II, 167—168).

Ці слова — гідна відповідь самого Стефаника тогочасним і нинішнім лакеям антикомунізму та антирадянщини. Письменник не тільки співчував більшовикам, але й душею своєю широко прагнув до них, радянських людей у вільній країні Союзу Радянських Соціалістичних Республік: «Всім організаціям і товариствам з Радянської України [...] кажу, що стою на вуглі своєї хати і простягаю до Вас руки» (III, 249).

Для такого глибокого і щиросердного признання були всі підстави, бо справжнє визнання дістала творчість Стефаника тільки після перемоги Великого Жовтня. Якщо на західноукраїнських землях збірки новел виходили за життя автора всього шість разів українською й один раз польською мовами невеликими тиражами, то вже в перші роки Радянської влади твори письменника знайшли масового читача. Передусім окремі новели Стефаника почали друкувати в багатьох радянських журналах, газетах, читанках, збірниках і ан-

тологіях, у хрестоматіях для середніх спеціальних і вищих учбових закладів. У 1919 р. Всеукраїнський кооперативний видавничий союз у Києві опублікував збірку новел письменника під назвою «Оповідання». У 1924 р. Державне видавництво України в Харкові друкує великим тиражем найповнішу на той час збірку творів «Кленові листки». За згодою автора, книжку підготував до друку І. Лизанівський, а передмову до неї написав відомий літературознавець і критик В. Коряк. Через рік це ж видавництво опублікувало в Києві нову книжку Стефаника під назвою «Оповідання» (1925).

Це було і визнанням таланту новеліста в Радянському Союзі й водночас великою моральною підтримкою. Письменник налагоджує контакти з літературними колами Радянської України, листується з працівниками державних видавництв і редакцій Харкова та Києва, зокрема з упорядником і редактором збірок його творів І. Лизанівським, письменником Г. Косинкою, земляком В. Косташуком, який працював в Академії наук УРСР у Києві.

На початку червня 1926 р. співробітники Академії наук УРСР влаштували літературний вечір на честь Стефаника. Тепло відзначили в Українській РСР тридцятиліття літературної творчості новеліста в січні — лютому 1927 р. Відбувалися літературні вечори і читання, газети і журнали друкували твори письменника і статті про нього. Державне видавництво України в серії «Бібліотека українських класиків» опублікувало «Твори» Стефаника (1927 — друге, 1929 — третє видання). До речі, тоді ж у Києві в серії «Дитяча бібліотека українських письменників» видано «Вибрані твори» новеліста (1927); перевидано їх 1928 р. у Полтаві та 1929 р. у Харкові. Водночас новели письменника вийшли окремими книжками і в російських перекладах.

Великі урочисті збори 1 лютого 1927 р. провела в Києві Всеукраїнська спілка селянських письменників

«Плуг». Учасники ювілею у вітальному листі до Стефаника писали: «Вельмишановний і дорогий товаришу! Присутні на ювілейному святі Вашої творчості — вчителі, робітники преси та культурні робітники Києва в кількості 700 душ — усім збором посилають Вам сердечний привіт, засвідчують глибоку шану Вашому талантові й праці і прагнуть зустрічати Вас гостем на Радянській Україні»<sup>1</sup>. Тепле вітання новелісту надіслала з Києва і Спілка революційних письменників «Західна Україна»<sup>2</sup>.

Пропозицію творчих спілок і громадськості підтримав Народний Комісаріат освіти УРСР і в свою чергу офіційно запросив Стефаника бути гостем Радянської України. Така увага до глибини душі зворушила письменника, і він радо прийняв запрошення та пообіцяв приїхати навесні 1927 р. Стефаник порушує клопотання про видачу йому закордонного паспорта і дозволу на виїзд, але повітове та воеводське начальство не було зацікавлене в тому і всіляко зволікало справу. «Піди до Воевідства, — звертається письменник до одного свого приятеля — і запитай, чому не присилають паспорт? Вишли мені зараз 100 [злотих]. На Україну буду таки їхати» (III, 249). Але місцева польська влада при потуранні українських доробкевичів все зробила, щоб не пустити Стефаника в гості до «більшовиків» — так вони називали всіх радянських людей.

Натомість Рада Народних Комісарів УРСР, знаючи про матеріальну скруту письменника, призначила йому 1 жовтня 1928 р. довічну персональну пенсію, яка разом з гонорарами за опубліковані твори надсилалася через Радянське консульство у Львові. З цього приводу В. Косташук писав, що Стефаник переживав велику радість, бо можна було поступово сплатити невідкладні борги та «накипілі» проценти за них<sup>3</sup>. А син письменни-

---

<sup>1</sup> «Василь Стефаник у критиці та спогадах», стор. 189.

<sup>2</sup> Див.: там же, стор. 188.

<sup>3</sup> Див.: В. Косташук. Володар дум селянських, стор. 175.

ка — Кирило згадує, що батько тоді часто говорив: «Я не сам, зі мною ціла Україна»<sup>1</sup>. І мав цілковите право так говорити.

Тоді ж керівництво Президії АН УРСР звернулося до Стефаника з пропозицією дати згоду на обрання його в дійсні члени Академії наук УРСР, але письменник, не вважаючи себе вченим, тактовно відмовився. 7 березня 1927 р. новеліст надіслав до львівського прогресивного журналу «Світ» листа з подякою товаришам і організаціям з Радянської України та Львова за ювілейні і взагалі товариські турботи.

На 20—30-і роки припадає і початок вивчення творів Стефаника радянськими літературознавцями. Крім вступних статей до його творів, біо-бібліографічних довідок, у журналах і газетах з'являються різні матеріали про життєвий і творчий шлях новеліста, авторами яких були О. Дорошкевич, В. Коряк, А. Шамрай та ін. Окремою книжечкою побачив світ у Харкові літературно-критичний нарис В. Коряка «Селянський Бетховен. Творчість В. Стефаника» (1929).

Це був початковий період критичного засвоєння спадщини письменника, тому не дивно, що поряд з цікавими спостереженнями і важливими висновками у працях радянських дослідників були і помилкові судження. Давали себе знати, з одного боку, вульгарно-соціологічний, а з другого, — виключно формалістичний підхід до вивчення творчості Стефаника, як і багатьох інших художників слова.

Велику ідейну плутанину у вивченні творчості новеліста зловмисно вніс буржуазний націоналіст С. Єфремов своїми волюнтаристичними твердженнями про якусь особливу «школу Стефаника» та про його нібито «виключний імпресіонізм» і «декадентський європеїзм». Тим са-

---

<sup>1</sup> К. В. Стефаник. Син про батька. — «Василь Стефаник у критиці та спогадах», стор. 427.

ним він хотів підступно протиставити Стефаника тодішнім радянським письменникам, звинуватити їх у «меншевартості» та «азіатстві», що викликало законний протест і глибоке обурення з боку радянських літературознавців.

Щоб применшити всезростаючий авторитет Стефаника на Радянській Україні, гарячково вхопилися за тлумачення його творів буржуазно-націоналістичні «критики» тогочасної Західної України. Найганебнішим зразком націоналістичної і водночас фашистської інтерпретації новел Стефаника була стаття Д. Донцова «Поет твердої душі», опублікована у «Літературно-науковому віснику» (Львів, 1927), яка є наругою над світлим і людям талантом письменника-гуманіста.

Проти спроб приписати Стефаникові чужу для його світогляду ідеологію і водночас проти фальсифікації його творчості націоналістами гнівно виступив прогресивний західноукраїнський письменник, критик і публіцист А. Крушельницький, який, спостерігаючи за «дикою хапатнею» буржуазно-націоналістичних ділків навколо 60-літнього ювілею Стефаника у 1931 р., цілком справедливо писав, що українські пани не прийняли Стефаника — «революціонера, протестанта проти класової нерівності, неправди». Вони прийняли лише частину його творчості — красу поетичної форми його новел і вдавали, що не зрозуміли бунтарського змісту цих новел. «Вони навіть ювілеї Стефаникові влаштовують, розуміється, щоб, затемнюючи істоту його творчості, зробити його своїм поетом, співцем українського села, національним пророком, трохи що не запишуть його в ряди фашистських інтервенціоністів»<sup>1</sup>.

Вістря цієї гнівної інвективи Крушельницького було спрямоване передусім проти писань Донцова і компанії в «Літературно-науковому віснику» та проти «ювілейно-

---

<sup>1</sup> А. Крушельницький. Бо пани тебе не приймуть.— «Василь Стефаник у критиці та спогадах», стор. 117.

го» збориська націоналістично-фашистського «Союзу українських журналістів і письменників» у Львові, яке нічого спільного не мало із справжнім шануванням таланту письменника. До речі, на те фарисейське зборище українських націоналістів та фашистів сам ювіляр категорично відмовився приїхати. Письменник також протестував, щоб його ім'я виставляв Донцов у складі автури свого прореакційного «часопису». У листі до радянського консула у Львові Стефаник 2 жовтня 1933 р. писав, що він не бажає аби донцови його «купали в помиях», що з тим фашистом новеліста «ніколи нічого не лучило і не лучить»<sup>1</sup>.

Але буржуазно-націоналістична критика і буржуазні видавці, як про це справедливо зазначав академік О. І. Білецький у передмові до другого тому видання творів Стефаника, продовжували затушовувати в автобіографічних нарисах, публіцистичних статтях та в листуванні новеліста ноти соціального протесту й гостру критику буржуазного ладу, намагаючись зобразити письменника як «чистого художника». Однак та публіцистика та епістолярій мали і тепер мають значення «документів великої викривальної сили і завдають нищівних ударів по залишках українських націоналістів під крилом американо-англійського імперіалізму» (II, стор. VII).

Помітно зріс інтерес до творчості Стефаника після звільнення і возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною в 1939 р. та у зв'язку з відкриттям літературно-меморіального музею новеліста в його хаті у Русові. Однак віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз на кілька років перервав плідну дослідницьку роботу над вивченням та упорядкуванням спадщини письменника. Треба було з багнетом в руках захищати рідну землю, з таким натхненням

---

<sup>1</sup> В. Стефаник. Публіцистика, стор. 101.

оспівану Стефаником, а потім визволяти її від фашистських окупантів та всіляких націоналістичних банд — бандерівців, мельниківців, бульбівців.

Якісно новий етап у засвоєнні спадщини письменника припадає на повоєнні роки. Ще не затихло страшне відлуння Великої Вітчизняної війни, як у 1945 р. Державне видавництво України випускає велику книжку «Вибраних творів» Стефаника із вступною статтею відомого українського поета і вченого С. Крижанівського, яка була перевидана 1949 р. у дещо доповненому вигляді. Тоді ж була опублікована збірка новел для школярів під назвою «Кленові листки».

У 1946 р. широко відзначено в Українській РСР 75-річчя з дня народження письменника. В періодичній пресі з'явилося близько п'ятидесяти статей і кореспонденцій про Стефаника. Окремою брошурою вийшла книжка С. Крижанівського «Василь Стефаник. Критико-біографічний нарис», як підсумок та узагальнення всіх попередніх досліджень творчості новеліста. Тепло відзначалися радянською громадськістю й пресою 80-ти і 90-ліття з дня народження Стефаника.

Слід наголосити, що незабаром після закінчення Великої Вітчизняної війни колектив науковців Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР почав готувати найповніше зібрання творів В. Стефаника у трьох томах. Перший том — «Новели» — побачив світ у видавництві Академії наук УРСР 1949 р., другий — «Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади» — 1953 р., третій — «Листи» — 1954 р. Загальний обсяг трьох томів — понад 60 друкованих аркушів. Зазначимо, що тексти новел, поезій у прозі, публіцистичних та епістолярних творів подано здебільшого за автографами, рукописними копіями, а якщо вони були відсутні, за авторизованими виданнями збірок та першодруками у періодичних виданнях з максимальним збереженням всіх фонетичних, синтак-

сичних і лексичних особливостей мови письменника. Крім того, в першому томі подані також всі інші редакції та варіанти багатьох новел, що дало змогу дослідникам заглянути в творчу лабораторію новеліста.

Одночасно з появою названого академічного зібрання творів новеліста видавництва Радянського Союзу розгорнули роботу по підготовці до друку нових збірок творів письменника, включаючи не тільки опубліковані раніше, але й новонайдені твори та їх варіанти. Наприклад, водночас із появою другого і третього томів творів Стефаника у Держлітвидаві України вийшли окремими книжками «Публіцистика. Вибране із статей, промов та листів» й «Оповідання». Під такою ж назвою видавництво «Молодь» випустило книжку наступного, 1954 р. В 1958 р. Держлітвидав України знову перевидав твори Стефаника.

Крім того, за повоєнний період твори новеліста окремими книжками кілька разів виходили у перекладах російською мовою в Москві, Києві та Сімферополі; білоруською у Мінську, грузинською у Тбілісі, молдавською у Кишиневі, литовською у Вільнюсі, угорською в Ужгороді. Збільшився інтерес до творів українського письменника в інших соціалістичних країнах, про що свідчать видання його новел чеською, польською, німецькою, румунською, угорською та іншими мовами.

Разом з тим надзвичайно інтенсивно активізувалася і дослідницька робота по вивченню спадщини письменника. За повоєнні роки радянськими вченими опубліковано близько п'ятисот ґрунтовних статей та близько десяти монографій і брошур, у тому числі О. Бандури «Василь Стефаник» (Львів, 1956), В. Косташука «Володар дум селянських» (Львів, 1959 та Ужгород, 1968), М. Рудницького «Письменники зблизька» (Книга друга, Львів, 1959), Н. Жук «Василь Стефаник. Літературний портрет» (К., 1960), О. Куша «Василь Стефаник. Бібліографічний показчик» (К., 1961) та ін. У названих

працях введено в науковий обіг велику кількість мало-відомого і зовсім не відомого читачеві на той час матеріалу про життєвий і творчий шлях письменника; значно глибше досліджується літературне і суспільно-громадське оточення та секрети високохудожньої майстерності Стефаника.

Окремо слід виділити наукові пошуки В. Лесина у дослідженні спадщини новеліста. Його численні статті, брошури, посібники для студентів вузів були мовби підготовкою до великої монографічної роботи «Творчість Василя Стефаника», яка вийшла 1965 р. у видавництві Львівського університету. Предметом свого дослідження В. Лесин обрав ідейно-творчі шукання письменника, його художню майстерність. Літературознавець провів величезну і скрупульозну текстологічну роботу, всебічно дослідив творчу лабораторію письменника, досконало проаналізував стиль віршів у прозі та новел Стефаника.

Літературна критика високо оцінила монографію В. Лесина як одне з кращих досліджень про творчість Стефаника. У доопрацьованому та доповненому вигляді книжка В. Лесина була надрукована другим виданням під назвою «Василь Стефаник — майстер новели» (К., 1970). Тоді ж вийшов друком великий збірник «Василь Стефаник у критиці та спогадах», який дістав позитивну оцінку в радянській та зарубіжній пресі.

## ВСЕНАРОДНА ЛЮБОВ І ФАРИСЕЙСТВО «ДОРОБКЕВИЧІВ»

Яскравим виявом всенародної любові та поваги до В. Стефаника — видатного письменника-демократа, громадського діяча, співця трудового селянства — було святкування 100-річчя з дня його народження. Підготовку до ювілею очолював Республіканський ювілейний комітет, а в Івано-Франківській та Львівській областях, де жив і працював Стефаник, — обласні ювілейні комісії.

Активну участь у відзначенні ювілею брали видавництва республіки: «Дніпро» випустило велике подарункове видання «Твори», «Веселка» — вибрані твори під назвою «Катруся» з ілюстраціями народного художника СРСР В. Касіяна; а «Каменярь» (м. Львів) — збірку «Моє слово». У видавництві «Мистецтво» побачили світ спеціальний плакат з фотопортретом ювіляра, художній кольоровий портрет, а також художні листівки та сувенірний комплект листівок-ілюстрацій до творів Стефаника. Були виготовлені ювілейна медаль і ювілейні нагрудні значки.

Водночас з художнім фільмом «Камінний хрест», поставленим за мотивами новел письменника, українські кінематографісти створили цікавий документальний фільм про життєвий і творчий шлях Стефаника. Ці фільми з успіхом демонструвалися на екранах Радянського Союзу. З великим успіхом проходили інсценізації новел письменника на сценах театрів республіки, виставки його книжок у бібліотеках і літературних музеях, зокрема в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР.

У школах, вищих учбових закладах, установах, колгоспах, на підприємствах проводилися літературні

читання, лекції, урочисті вечори, мітинги. Особливо пам'ятним був багатотисячний мітинг трудящих 9 травня 1971 р. в с. Русові Івано-Франківської області, на батьківщині Стефаника, де споруджено новий пам'ятник письменнику. 10—11 травня 1971 р. в Івано-Франківську відбувся ювілейний пленум Спілки письменників України, Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Міністерства освіти УРСР, Секції суспільних наук Академії наук УРСР. Проведено республіканську наукову конференцію в приміщенні Івано-Франківського педагогічного інституту ім. В. Стефаника. 12 травня 1971 р. ювілейні свята відбулися у Львові. Тут на вулиці Стефаника біля бібліотеки АН УРСР, якій теж присвоєно ім'я ювіляра, був відкритий пам'ятник новелісту роботи скульптора В. Сколоздри. Ювілейні вечори відбулися в оперному театрі та університеті ім. І. Франка.

Святкування ювілею Стефаника на Україні закінчилося урочистим вечором 14 травня 1971 р. у приміщенні Київського державного академічного українського театру ім. І. Франка. На вечорі були присутні трудящі столиці, письменники, діячі науки і культури, представники партійних, радянських, комсомольських організацій, воїни і студентська молодь, а також гості з Російської Федерації, Білорусії, Молдавії, Грузії, Азербайджану, Таджикистану, Польщі.

Збори відкрив голова Республіканського ювілейного комітету поет-академік М. Бажан, який у вступному слові зазначив, що твори ювіляра сповнені волелюбними стремліннями, поривом боротьби проти кривди і гніту, проти чорної тьми світу експлуатації і рабства, проти «доробкевичів і кар'єристів» з української буржуазно-націоналістичної інтелігенції.

Далі виступив голова Всесоюзної ювілейної комісії російський письменник В. О. Смирнов, який наголосив на інтернаціональному значенні спадщини новеліста:

«Твори видатного українського письменника-реаліста Василя Стефаника належать не тільки українській літературі, але й усій багатонаціональній культурі нашої країни... Творчість Стефаника, як промінь світланку крізь темряву ночі, несе в собі надію, надію на іншу людську долю. Ця інша, світла доля прийшла до нашої людини з Радянською владою. Для рідного краю Стефаника, для його земляків — героїв його творів — світла доля прийшла із возз'єднанням з Радянською Україною»<sup>1</sup>.

Про велику любов народу до Стефаника говорили також прозаїк А. Головка, поет Д. Павличко, син письменника — директор Львівського літературно-меморіального музею І. Франка С. Стефаник, ланкова колгоспу ім. В. Стефаника на Івано-Франківщині М. Луцик, літератори з братніх республік: білорус Г. Нехай, грузин Т. Чіладзе, молдаванин В. Васілаке, азербайджанець Н. Кенджалі, таджик В. Асрорі.

Продовжились ювілейні торжества в столиці нашої Вітчизни — Москві, де 26 травня 1971 р. у Центральному будинку літераторів відбулося урочисте засідання, присвячене пам'яті сина українського народу. Засідання відкрив В. Смирнов, доповідь про Стефаника виголосив С. Крижанівський, з промовами виступили поет Д. Павличко, секретар Івано-Франківського обкому партії О. Чернов, син ювіляра Семен Стефаник, відповідальний секретар Республіканського ювілейного комітету Ф. Погребенник<sup>2</sup>.

Ювілейні вечори проходили і в багатьох селах та містах братніх республік, а також у культурних центрах соціалістичних країн — Польщі, Чехословаччини, Румунії, Болгарії, Югославії, Угорщини. Так, наприклад, у польському місті Кракові, де в 1892—1901 рр. учився і розпочав свою творчу діяльність Стефаник, за ініціативою

---

<sup>1</sup> «Радянська Україна», 16 травня 1971 р.

<sup>2</sup> Див.: «Радянська Україна», 28 травня 1971 р.

Спілки польських літераторів відкрито меморіальну дошку на одному з будинків, де жив письменник. На церемонії відкриття були присутні представники Спілки польських літераторів, Народної ради м. Кракова, члени Українського суспільно-культурного товариства Польщі (УСКТ), генеральний консул СРСР у ПНР В. Нестерович, а також син письменника Семен і внук Роман Стефаники, запрошені на свято зі Львова <sup>1</sup>.

По-справжньому тепло і сердечно відзначила 100-літній ювілей Стефаника прогресивна громадськість трудової української еміграції в Канаді, центральній і південній Америці та деяких інших зарубіжних країнах. У Канаді, наприклад, ювілей Стефаника співпав із вісімдесятиріччям перебування там української еміграції, тобто тих, про кого писав і за кого так вболівав письменник. У зв'язку з цими важливими для української еміграції ювілеями, крайовий виконавчий комітет Товариства об'єднаних українців Канади (ТОУК) організував у місцях з українським поселенням збори, вечори, лекції, літературно-музичні концерти, на яких з промовами про життя і творчість письменника виступали активісти та керівні діячі ТОУК. Цим же подіям був присвячений всекрайовий фестиваль української пісні, музики і танцю, приурочений відкриттю пам'ятника Стефанику на канадській землі у м. Едмонтоні.

Широко включилася в ювілейну кампанію прогресивна зарубіжна українська та англomовна преса. Канадська газета «Життя і слово» та американська «Українські вісті» вміщували передусім повідомлення РАТАУ про підготовку до свята на Радянській Україні, статті радянських авторів і спогади емігрантів про Стефаника. У ювілейні дні вийшли спеціальні номери прогресивних газет і журналів, майже повністю присвячені 100-річчю з дня народження Стефаника. Видавництво «Юкрейнієн-

---

<sup>1</sup> Див.: «Наше слово» (Варшава), 20 жовтня 1971 р.

Кенейдієн» випустило спеціальну публікацію англійською мовою «Wasył Stefanyk. Articles and Selections» на 52 сторінки журнального формату; на першій сторінці газета «Життя і слово» 10 травня 1971 р. помістила портрет Стефаника роботи народного художника СРСР В. Касіяна, короткі повідомлення про торжества на Україні і в Канаді, оголошення про відкриття пам'ятника новелісту 22 травня 1971 р. в м. Едмонтоні. Ювіляру присвячено редакційну статтю «Великолюбець трударів», великі статті місцевих авторів П. Прокопчика «Пам'ятник Василю Стефанику» і В. Болейчука «Добре пам'ятаю Василя Стефаника», радянських авторів: Ф. Погребенника «Видатний новеліст Василь Стефаник», Ю. Солода «Він говорив з Стефаником» і М. Кубика «У Русові на Покутті», які надіслало товариство «Україна», а також чимало ювілейних заміток і фотографій. Там же на п'яти сторінках газети опублікована широко рекламована лекція П. Кравчука «Чим дорогий і близький нам Василь Стефаник», яка, безперечно, заслуговує на увагу і своїм конкретним матеріалом і популярністю викладу.

Товариство Об'єднаних українців Канади ще в квітні 1968 р. на своєму крайовому засіданні вирішило увінчати ювілей письменника відкриттям пам'ятника-погруддя в м. Едмонтоні — провінції Алберті, де нині живуть його земляки, яких він змалював у своєму шедеврі — новелі «Камінний хрест»<sup>1</sup>. Як відомо, ТОУК звернулося до київського товариства «Україна» за допомогою у виготовленні пам'ятника. Такий пам'ятник-погруддя виготовував львівський скульптор В. Сколоздра, а товариство «Україна» надіслало його в дар канадським українцям за ту велику любов і пошану, яку вони постійно проявляють до України, до її народу, до її культури<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Див: П. Прокопчик. Пам'ятник В. Стефанику.— «Життя і слово» (Торонто), 10 травня 1971.

<sup>2</sup> Див.: «Життя і слово» (Торонто), 14 червня 1971 р.

До речі, за ініціативою ТОУК і при підтримці радянського народу в 1951 р. у Палермо, поблизу Торонто, вперше на американському континенті був споруджений пам'ятник Т. Шевченку, а також меморіальний парк і музей його імені. Згодом, у 1956 р. до сторіччя з дня народження І. Франка пам'ятник і музей Великому Каменяреві був відкритий у м. Вінніпезі. Про ці знаменні події та про значення для емігрантів спадщини Шевченка, Франка, Лесі Українки, Стефаника й інших добре сказав секретар ТОУК П. Прокопчак: «З неї (спадщини) черпали знання про себе і для себе, самопізнавали себе, набували національну і соціальну свідомість, вчилися, організовувалися і вливалися в русло загальної боротьби канадського народу за краще життя, за свої права, за людську гідність, за дружбу між народами, за мир і щастя»<sup>1</sup>.

Майже половина 24-сторінкової газети «Життя і слово» за 14 червня 1971 р. була присвячена урочистому відкриттю пам'ятника Стефанику на ювілейному фестивалі. У ній вміщено промови голови Фестивального ювілейного комітету Ю. Соломона, секретаря Виконавчої ради Ліги Американських Українців (ЛАУ) М. Торченка, першого секретаря Посольства СРСР у Оттаві В. Ліпатова, канадського письменника Дж. Риги, міністра культури і проблем молоді Албертійської провінції А. Головача, секретаря Жіночого крайового комітету ТОУК М. Прокопчак, великі кореспонденції М. Алексієвича «Дві історичні події в Едмонтоні», П. Кравчука «Серед односельців і рідних Василя Стефаника», а також статтю колишнього канадця І. Івасюка «Величне ювілейне свято на землі Василя Стефаника», спеціально написану для газети «Життя і слово».

Всі ці ювілейні матеріали становлять важливу сторінку в історії життєпису земляків і героїв новел

---

<sup>1</sup> «Життя і слово» (Торонто), 14 червня 1971 р.

письменника. Виступаючи з лекціями у різних кутках Канади, П. Кравчук зустрічав там односельців і родичів Стефаника з Русова: І. Тофана, який добре ще пам'ятає свого видатного земляка, М. Дідуха, М. Ахтемійчука, В. Болейчука, А. Радомського, племінників письменника Михайла та Івана Стефаників — учасників українського прогресивного руху, які в своїх виступах доповнювали розповіді Кравчука, подарували йому рідкісні фото, наприклад, фотографію трьох братів Дідухів з Русова, два з яких повернулися до рідного краю.

Слід відзначити, що у ювілейних святах в Едмонтоні активну участь брали не тільки прогресивні канадські українці, але й широкі кола різних національностей Канади, у тому числі 500 учасників художньої самодіяльності, які приїхали на свято з досить віддалених провінцій.

Натомість дрібні політикани, особливо з буржуазно-націоналістичного середовища, все робили для того, щоб перешкодити встановленню пам'ятника Стефанику на міській площі Едмонтона та проведенню ТОУК ювілейного фестивалю. Пам'ятник встановили на купленому на трудові заощадження канадських українців клаптику землі біля Українського культурного центру, і він став символом братнього єднання населення Канади. А на ганебну метушню націоналістів чесні канадські українці відповіли: «Які ви мізерні і дрібненькі! Ганьба вам!»<sup>1</sup>

З належною гідністю відзначили ювілей і члени прогресивної Ліги Американських Українців. Так, 2 травня 1971 р. за ініціативою Українського робітничого клубу й Українського освітнього товариства були влаштовані для прогресивної української громадськості Нью-Йорка та його околиць великі урочисті збори, присвячені 100-річчю з дня народження Стефаника. З життєвим і творчим шляхом ювіляра познайомив присутніх гостей з Радянської України, член місії Української РСР при

---

<sup>1</sup> «Життя і слово» (Торонто), 14 червня 1971 р.

ООН молодий письменник В. Батюк. Це була розповідь не лише про Стефаніка, а й про його рідну землю, про щасливе життя нащадків героїв новел у братній сім'ї народів Радянського Союзу<sup>1</sup>.

Тоді ж відбувся і урочистий вечір в Українсько-американському народному домі м. Дірборн, на який прибули українці з різних окраїн. Вечір-концерт вступним словом відкрив прогресивний діяч І. Деркач, а доповідь про життя і творчість новеліста виголосив І. Ковальчук<sup>2</sup>. Згодом газети «Українські вісті» та «Життя і слово» неодноразово вміщували на своїх сторінках матеріали про Стефаніка, насамперед, з повідомлень радянської преси і РАТАУ.

І вже коли в Радянському Союзі давно були створені Всесоюзна ювілейна комісія і Республіканський ювілейний комітет для організації святкування 100-ліття з дня народження В. Стефаніка, коли навіть ЮНЕСКО опублікувала своє рішення про відзначення ювілею в світовому масштабі, тільки тоді всілякі пронаціоналістичні «президії» і «секретаріати» почали й собі спішно видавати «постанови» та «заклики» до «всього українського громадянства за межами України» ...вшанувати пам'ять письменника. Часто ці «заклики» і «постанови» публікувалися в націоналістичній пресі у квітні — травні 1971 р., а то й після ювілею, — тобто коли вже ювілейні святкування на рідній землі Стефаніка та й за її межами давно пройшли.

Як це нагадує слова М. Ірчана з канадського журналу «Робітниця» у 1924 р. з нагоди 25-літнього ювілею письменницької праці Стефаніка: «Всі ті, що так кричать про українську культуру, забули про незрівнянного митця. Хоч після того, як свідоме робітництво американської землі згадало, по своїм силам, про Стефаніка,

---

<sup>1</sup> Див.: «Українські вісті» (Нью-Йорк), 6 травня 1971 р.

<sup>2</sup> Див.: «Українські вісті» (Нью-Йорк), 20 травня 1971 р.

ті крикуни готові й собі сказати кілька самохвалькуватих і до пересадки облесливих слів про нього... Та це нічого. Не той буде, що кричить, а той, що спокійно і обдуманно бере цеголку за цеголкою і буде величний храм культури»<sup>1</sup>.

Буржуазно-націоналістична преса і тепер почала публікувати низькопробні статті про життя, світогляд та творчість Стефаника, «рецензувати» і «критикувати» праці радянських дослідників про письменника, по-фарисейськи «відгукуватися» на практичні заходи наших ювілейних комітетів і комісій, здебільшого фальсифікуючи їх у своїх писаннях.

Зокрема, лютою злобою до російської культури, до СРСР і Радянської України проїняті статті М. Лози «Стефанік і Советська Україна», І. Бондарчука «Краса, що не старіється», М. Млакового «Галицьке селянство у творах В. Стефаника», Р. Завадовича «Василь Стефанік» та інші. До них можна додати всілякі «редакційні» та анонімні статейки, замітки, повідомлення про «імпрези» нібито в честь новеліста, надруковані в різношерстних зарубіжних буржуазних і буржуазно-націоналістичних «часописах» Мюнхена, Парижа, Лондона, Торонто, Чикаго. Автори цих статей намагалися відшукати в спадщині письменника якісь «антимосковські» твори, антирадянські висловлювання, силкувалися зобразити Стефаника ворогом Української РСР і всього радянського.

Так, наприклад, Лоза зізнається, що до «обраної теми» він нічого нового (читай: антиросійського та антирадянського! — В. М.) «не докине», але «видвигає» її тільки для того, щоб «протиставитись» радянським дослідникам, які «роблять» Стефаника «советофілом» та ворогом буржуазного націоналізму. За твердженням Лози, Стефанік не так, як про це пишуть радянські літературознавці, «глядив на Східну Україну», не так

---

<sup>1</sup> М. Грчан Василь Стефанік.— «Василь Стефанік у критиці та спогадах», стор. 181.

«глядів на більшовиків», не так погодився брати пенсію з Радянської України, не так відмовився від почесного звання академіка АН УРСР, словом, все не так. А Боднарчук лютує ще й тому, що в с. Русові створено колгосп і названо іменем В. Стефаника. Млаковий гримає навіть на самого Стефаника, що він нібито своєю новелою «Новина» зробив... наклеп на «честь і добре ім'я галицького селянина», мовляв, ту новелу письменник писав «під впливом подувів «східних» вітрів із-за Збруча» в роки колективізації, чим і заробив собі «совєтську хвалу і совєтську пенсію». Засліплений звірячою злобою до Країни Рад, бандерівський дописувач не в ладах навіть з елементарною арифметикою, адже новелу «Новина» Стефаник написав ще в 1899 р.! Таке блюзнірство Млакового висміяла навіть націоналістична преса; зокрема, канадська газета «Український голос» писала, що подібне може патякати тільки той, хто звик бігати за «чужим возом» та ставати «на струнко» перед «вишволителями України» 1941 р., тобто фашистами.

Інші націоналістичні «інтерпретатори» спадщини Стефаника і «критики» праць радянських вчених волають у своїй пресі, що нібито наші дослідники безпідставно приписують йому у вчителі Успенського, Некрасова, Горького, Чехова та ін., або й взагалі «неприхильно» ставляться до Стефаника.

Не в змозі заперечити факти шанобливого ставлення письменника до радянських людей і реальну допомогу народу та уряду Радянської України письменнику, зарубіжні фальсифікатори в один голос лементують про «замовчування» нашими дослідниками якихось «зв'язків» новеліста з М. Грушевським, про симпатії до А. Кримського та Олени Пчілки, про приятелювання і ділові стосунки з С. Пшибишевським, К. Гриневичевою, В. Касіяном, О. Кульчицькою, С. Федорцевою, М. Рудницьким та деякими іншими близькими друзями родини письменника.

Щодо Грушевського, то Стефаник мав про нього свою думку ще наприкінці ХІХ ст. У листі до О. Кобилянської (1899) новеліст писав: «Маковей \* незадоволений собою і літературою. Каже, що Грушівський є деспот. Вірю єму...» (ІІІ, 163). Тоді ж у листі до О. Гаморак він ще більше уточнює свою думку про Грушевського: «Сей чоловік нині панує у Львові. Був-єм у нього і лишився він в моїм мозгу: велика, вчена борода у народній сорочці [...]. Нікому він не вірить і тисне всіх...» (ІІІ, 164). Характеристика, як бачимо, в цілому справедлива і ніскільки не на користь націоналістичним фальсифікаторам.

Інша справа — діяльність видатного радянського вченого-філолога, сходознавця та письменника А. Ю. Кримського. Він щиро привітав Радянську владу, переїхав з московського Лазарєвського інституту східних мов до Києва і став одним з фундаторів Академії наук Української РСР, де довгий час був неодмінним секретарем Президії АН УРСР. Радянський уряд високо оцінив заслуги А. Кримського як вченого, присвоївши йому почесне звання заслуженого діяча науки УРСР та нагородивши орденом Трудового Червоного Прапора (1940).

За словами О. Бабишкіна, Кримському довелося вести нехай і непомітну, на перший погляд, але наполегливу боротьбу з націоналістичними тенденціями М. Грушевського, коли той повернувся з еміграції до Києва. З усією чесністю та прямоотою Кримський писав 28 вересня 1924 р. професору Д. Багалію: «Відколи приїхав Грушевський, академія всенька дихає інтригами, які попросту отруюють повітря. До того ж доводиться увесь час стерегтися, щоб він не привів академію до якоїсь компрометації політичної. Особливо треба нашорощувати

---

\* Осип Маковей (1867—1925) — відомий український письменник, публіцист, критик та громадсько-політичний діяч, сучасник і однорудець І. Франка, О. Кобилянської, В. Стефаника, М. Черемшин та ін.

вуха, коли Грушевський силкується проводити когось у дійсні члени або члени-кореспонденти: тут беруть гору не тільки інтереси його парафії, ба й усякі політичні ремінісценції часів Центральної ради або еміграції...»<sup>1</sup> Грушевський відразу знайшов спільну мову з таємним на той час ворогом українського народу С. Єфремовим, з яким і проводив різні закулісні маніпуляції під час обрання академіків та членів-кореспондентів АН УРСР, прикриваючись для спекуляції такими іменами, як В. Стефаник, В. Гнатюк, М. Возняк та ін.

З представником модернізму та декадентства в польській літературі, проповідником реакційних ідей та ніцшеанського культу надлюдини С. Пшибишевським новеліст познайомився 1899 р. в Кракові, коли той редагував журнал «Życie», а Стефаник певний час був у полоні модерністичних течій. І хоч вони товаришували, однак ідейного впливу на Стефаніка ні творчість, ні особа Пшибишевського не мала.

Про це знову-таки свідчить епістолярій самого Стефаніка. Так, у листі до О. Гаморак 1899 р. він писав: «Був-ем у Пшибишевського на его запросини. Говорили п'ять годин без перерви. Чоловік він сердечний, але до решти запитий. Я его все боявся, аби він на мене не мав якогось впливу... У него пізнав-ем дуже багато всяких світових пройдох літературних» (III, 185). У наступних листах до друзів Стефанік з огидою писав про моральну розбещеність і п'яні оргії Пшибишевського та його компанії (III, 189, 199). Засуджує Стефанік і людиноненависницьке спрямування журналу та взагалі писання Пшибишевського. «Я сам міркую, що «Życie» своє зробило і може вмерти, бо занадто монотонне зробилося. Є в чоловіці щось більше, як звірска любов і передчуте о якімось містичнім світі. Все, а все за це говорити, то сприкриться. Щодня приходить до мене Пшибишев-

<sup>1</sup> О. Бабишкін. Агатангел Кримський. К., «Дніпро», 1967, стор. 28—29.

ський і дерев'яний на канапі [...]. Чоловік вже не нещасливий, але демонічний в недолі. Пірвав всі нитки межі собою і людьми і тепер шукає кінців і сили не має ані в очах, ані в руках, аби наново присилитися. Пропав» (III, 198). Натомість Стефаник говорить, що він щасливий, коли багато простих людей приходять до нього зі «своїми ранами», аби він утішив їх.

Та й самого Пшибишевського приваблювала велика людяність і захоплював могутній талант Стефаника, новели якого, перекладені на польську мову В. Морачевським, він публікував у своєму журналі. Згодом у листі з Варшави, вітаючи ювіляра в 1926 р., Пшибишевський писав, що його знайомство зі Стефаником — «одна з найсвітліших сторінок» життя<sup>1</sup>. Мабуть, тверезо оцінюючи своє писання та співставляючи його з творчістю Стефаника, Пшибишевський назвав новеліста «із землі зродженим творцем»<sup>2</sup>.

Ці та інші факти були причиною того, що Стефаник іноді пригадував свої молоді роки та взаємно пересилав вітання Пшибишевському. А твердження націоналістичної преси, що нібито радянські дослідники навмисне замовчують приятелювання українського письменника з польським, є черговою інсинуацією. Про це згадується у багатьох монографічних дослідженнях (Г. Вервеса, В. Лесина, Н. Жук, О. Бандури), про це написані й спеціальні статті, зокрема В. Лесина «Про «вплив» на В. Стефаника декадента С. Пшибишевського»<sup>3</sup> та Я. Яреми «Зв'язки Василя Стефаника з Станіславом Пшибишевським і Владиславом Орканом»<sup>4</sup> тощо. Між іншим, на недавній закид співробітника американської

---

<sup>1</sup> Див.: «Василь Стефаник у критиці та спогадах», стор. 282.

<sup>2</sup> Див.: там же.

<sup>3</sup> Див.: «Проблема перевода и межславянских литературных взаимосвязей». Чернівці, 1958, стор. 145—160.

<sup>4</sup> Див.: «Міжслов'янські літературні взаємини. Збірник статей». К., 1958, стор. 156—159.

газети «Свобода» Л. Луцева про замовчування з «вини Москви» якихось листів Стефаника про «любовні» та п'яні оргії Пшибишевського із дружинами знайомих у Львові, можна відповісти, що ті листи, певно, не були відомі упорядникам третього тому академічного видання, а по-друге, то справа такту, що вибирати для публікації з епістолярію.

Скажімо, радянських людей більше цікавить у листах Стефаника його дружне і високоегіпче ставлення до таких своїх земляків, нині визначних діячів культури, мистецтва та науки, як народний художник СРСР В. Касіян, народна художниця УРСР О. Кульчицька, народна артистка УРСР С. Федорцева, член Спілки письменників України, професор Львівського університету М. Рудницький та ін. Вони, в свою чергу, написали надзвичайно теплі спогади про видатного класика української літератури, з яким їм доводилося зустрічатися або співпрацювати.

Давня дружба, ще з студентських років, зв'язувала новеліста з українською письменницею К. Гриневичевою — авторкою книжок «Непоборні» (1926), «Шоломи в сонці» (1929), «Шестикрилець» (1936). У листі до неї 4 травня 1933 р. Стефаник писав: «Мені зараз треба 200 зол. і Ви їх мені зараз виходить або вижебруйте для мене, половину вишліть зараз, а другу за кілька днів. 27.5. приїду до Львова і тоді разом з Вами продам «Твори Стефаника» та їй віддам» (III, 252).

До речі, цей невеселий лист письменник написав тоді, коли його тісне спілкування з Радянською Україною припинилося. Нинішня буржуазно-націоналістична преса кидає тінь на цей факт, вигадує різні інсинуації, жодним словом не згадуючи, що основною причиною розриву була польська військово-фашистська диктатура Ю. Пілсудського. В. Косташук на основі документів та особистого знайомства з Стефаником пише, що повітові польські власті докучали Стефаникові чимраз більше,

одверто висловлювали свій сумнів відносно його лояльності до держави і цим змусили Стефаника відмовитися від пенсії з Радянської України. Не дивно, що після 1932 р. його матеріальне становище значно погіршало<sup>1</sup>.

Сподіваних прибутків продаж львівського видання «Творів» (1933) Стефанику не приніс. Позбавлений матеріальної підтримки з Радянської України, письменник все більше і більше починає боргувати, врешті продає два морги свого поля для виплати податків, пише розпачливі листи з проханням «вижебрати» для нього «хоч золотого, два»<sup>2</sup>. А можновладні українські добродії зі Львова, Станіслава, Тернополя, Чернівців і не збиралися чим-небудь допомогти письменнику та його синам. «Мій Юрко за якийсь місяць виїде до Канади,— пише новеліст М. Шухевичу 19.XII 1935 р.,—і тоді я буду годен виплатити мої довги...» Коли ж прийшлось-таки проводити сина, Стефаник з гіркотою промовив: «До чого ми дійшли, що я свого сина, мені дорогого, мушу висилати в світ!»<sup>3</sup>

Думки письменника завжди були звернені на Схід — до Радянської України. Він з великим задоволенням читав у 30-х роках твори П. Тичини, В. Сосюри, М. Рильського, М. Бажана, О. Корнійчука, Ю. Яновського, Г. Косинки та ін. А в останні години свого життя Стефаник заповів сину Семену: «...Якщо трапиться, що я помру, то мою літературну спадщину, всі мої рукописи і моє листування передай Академії наук України...»<sup>4</sup>. Заповіт батька Семен Васильович виконав восени 1939 р. після возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною, передавши рукописи й листи Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР.

---

<sup>1</sup> Див.: В. Косташук. Володар дум селянських, стор. 181.

<sup>2</sup> Там же, стор. 182.

<sup>3</sup> Див.: там же, стор. 185.

<sup>4</sup> С. Стефаник. Людина, письменник, громадянин.— «Василь Стефаник у критичі та спогадах», стор. 314.

Як зазначалося, багато енергії потратили буржуазно-націоналістичні фальсифікатори, намагаючись відшукати будь-які антиросійські висловлювання і мотиви у творчості письменника. Насправді ж таких висловлювань у Стефаника не було, як це видно із фактичного матеріалу, насамперед з листування та публіцистики письменника, з спогадів його рідних, шкільних товаришів і друзів.

Стефаник ще в гімназії виховувався на кращих зразках передової української, російської та зарубіжної літератур і культур. Про бібліотеку «тайного кружка учнів» гімназії новеліст писав у своїй автобіографії, що вона нараховувала 400 томів українських, польських і російських книжок. «В 4 кл. ми на спільні гроші спровадили два величезні томи писань Гліба Успенського по-російськи. Не знаю, чи хтось з моїх товаришів перечитав Успенського, але я через два роки з ним не розлучувався і, хоч дуже тяжко було зразу розуміти жаргон його «Растеряевой улицы», то я все його перечитав, і він мав на мене в гімназії найбільший вплив» (II, 14). У листі до В. Морачевського 2 квітня 1896 р. він просив переслати залишений у знайомих томик Успенського. «Я би хотів его мати, бо велика мені радість з него, і прошу яким чином сю книгу надіслати» (III, 61). В архіві письменника зберігався автограф перекладу Стефаником другого розділу нарису Гліба Успенського «Разорение» — «Наблюдение Михаила Ивановича в дороге» (II, 151—167). За свідченням однокласника Стефаника по гімназії В. Равлюка, у бібліотеці «Студентської громади» м. Коломиї «були твори Дарвіна, Ломоносова, Маркса, Енгельса, а також Достоевського, Тургенєва, Лермонтова, Толстого, Пушкіна та інших. Стефаник чомусь тримає дуже довго твори Гліба Успенського, читав їх кілька разів»<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> В. Равлюк Пам'яті найщирішого друга. — «Василь Стефаник у критиці та спогадах», стор. 317.

З глибокою пошаною ставився новеліст до великого російського поета М. Некрасова. В листі до нареченої (березень 1897 р.), даючи характеристику студентові Матейку, який був домашнім учителем у сім'ї Гамораків, Стефаник писав: «Такі люде не є дурні, але дуже нещасливі [...]. Чи Вам не видаєся так, що Некрасов був у Стецеві і видів Матейка і про него, таки з него [...] вірші написав?» (III, 98).

Про ставлення Стефаника до Горького свідчить незмінне захоплення творами російського письменника, популяризація їх серед близьких і знайомих. Своїй нареченій новеліст у 1899 р. послав із Кракова перший том творів Горького «Очерки и рассказы», вибачаючись, що не може вислати другого, бо «наклад розкуплений» (III, 189), а потім з Канева 21.IX 1903 р. повідомляв: «Іду до Києва, з Києва в Житомир, а звідтам до Тернополя. В Петербурзі нема Горького, отож я вертаю» (III, 243).

У свою чергу М. Горький високо цінував твори Стефаника, радив літераторам вчитися у новеліста художній майстерності слова. Болгарський письменник і критик Петко Тодоров у статті «Василь Стефаник» (1914) зазначав: «Максим Горький, який з винятковим інтересом стежить за кожним художнім порухом свого часу, одного разу, на острові Капрі, коли у нас зайшла розмова про Стефаника, процитував напам'ять кілька рядків з його нарису «Новина», чудових своєю біблійною простотою і виразністю, і сказав, що він дуже цінує художній талант українського письменника. У 1900 р., коли українська критика вбачала в Стефаникові найталановитішого прозаїка, Горький з жалем писав мені, що ми, малоросіяни і болгари, «такі близькі і не знаємо одні одних»<sup>1</sup>.

Про те, що Буревісник російської революції захоплювався талантом Стефаника, писав новелісту М. Коцюбин-

---

<sup>1</sup> Див.: «Василь Стефаник у критиці та спогадах», стор. 158.

ський у листі з Капрі: «Ми тут з Горьким дуже часто згадуємо Вас, бо і він великий Ваш поклонник. Його роздратовало, що в якійсь статті Вас зрівняли з П. Альтенбергом\*. Він каже, що як читав Ваші оповідання, то мало не плакав. Дуже мені приємно, що ми так сходимося з ним на цьому пункті»<sup>1</sup>.

Стефаник з любов'ю згадував імена М. Лермонтова, А. Чехова, виховував своїх дітей на кращих традиціях світової культури, в тому числі на творах багатьох російських письменників. «Я ніколи не забуду того,— пише його син Семен,— що батько мене, ще 14-літнього хлопця, навчив читати, розуміти і любити російську мову на творах Лермонтова і Пушкіна. Він розказував мені багато про російську культуру»<sup>2</sup>. У хаті новеліста з інтересом читали також твори російських письменників: К. Рилєєва, Л. Толстого, а вже в радянський період — твори М. Шолохова, Л. Леонова, Б. Лавреньова, І. Ільфа й Є. Петрова, С. Єсеніна, О. Толстого та інших російських радянських письменників.

У 20—30-х роках в часи націоналістичного розгулу та чаду реакційної західноукраїнської преси, посивілий Стефаник говорив своїм дітям: «Не можна виховувати покоління на крайній брехні, що, мовляв, російський народ — це малоцінний народ, а не народ в державному значенні»<sup>3</sup>.

Про прихильне ставлення інших діячів російської культури до українського новеліста свідчать передусім переклади новел на російську мову та популяризація їх серед читачів як у дожовтневий, так і в радянський періоди. Ось лише стисла констатація не «вигадок», як

---

\* Петер Альтенберг (1859—1919) — представник австрійського імпресіонізму, автор віршів у прозі, коротких новел, афоризмів.

<sup>1</sup> М. Коцюбинський. Вибрані твори в двох томах, т. II, К., Держлітвидав, 1950, стор. 450.

<sup>2</sup> «Василь Стефаник у критиці та спогадах», стор. 312.

<sup>3</sup> Там же, стор. 432.

галасують мюнхемські та заокеанські «добродії», а не-заперечних фактів, що ними і оперують радянські до-слідники.

Уже через рік після появи першої збірки Стефаника «Синя книжечка» у прогресивному петербурзькому жур-налі легальних марксистів «Жизнь» (1900) поряд з тво-рами М. Горького, А. Чехова, О. Серафимовича, І. Фран-ка, М. Коцюбинського, О. Кобилянської були надруко-вані перші російські переклади трьох новел Стефаника, а потім і стаття Лесі Українки «Малорусские писатели на Буковине»<sup>1</sup>, в якій дається висока оцінка творчості новеліста. В петербурзькому видавництві «Дорога» ви-йшла перша збірка новел Стефаника «Рассказы» (1907) у перекладі на російську мову. Збірка дістала того ж року схвальну рецензію в журналі «Вестник Европы».

Друга збірка новел Стефаника в перекладах на ро-сійську мову під назвою «Капли крови (Миниатюры)» побачила світ також у Петербурзі 1911 р. Крім того, у дожовтневий період новели друкувалися в журналах і газетах «Живое слово», «Тернии труда», «Священный мир».

У радянський період перша збірка новел Стефани-ка російською мовою була опублікована московським видавництвом «Земля и фабрика» 1926 р. під назвою «Поджигатель». Видавництво «Творчество народов СССР» опублікувало досить повну збірку творів нове-ліста «Рассказы» у перекладі В. Дуткевича. Нова хвиля зацікавлення російських читачів творчістю Стефаника починається після возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Новели письменника, перекладені різними авторами, друкують центральні ро-сійські журнали «Смена», «Красная новь», «Интернацио-

---

<sup>1</sup> Див.: В. Стефаник. Бібліографічний покажчик. Склад О. П. Куш. К., Вид-во АН УРСР, 1961.

нальна література», «Тридцять днів», «Крестьянка», «Новый мир», «Октябрь». Видавництво газети «Правда» в 1940 р. масовим тиражем випустило в світ збірник «Новеллы» у перекладі В. Россельса, які були досить високо оцінені рецензентом у журналі «Октябрь».

Німецько-фашистська навала перервала на кілька років важливу справу публікацій та вивчення творчості Стефаника і українськими і російськими літературознавцями. Однак уже в перші повоєнні роки виходять дві збірки новел письменника російською мовою «Рассказы» (М., Вид-во «Советский писатель», 1947, 275 стор.) та «Кленовые листья» (М., Вид-во «Правда», 1948, 48 стор.). Протягом 1950—1971 рр. твори Стефаника російською мовою вийшли окремими книжками близько десяти разів у різних видавництвах. Як і раніше, вони дістали високу оцінку рецензентів та дослідників. У переддень ювілею збірка «Избранное» Стефаника тисячним тиражем вийшла у центральному видавництві «Художественная литература» (1970). А всього за роки Радянської влади твори новеліста вийшли півтора мільйонним тиражем.

Трудящі столиці Радянської Вітчизни тепло відсвяткували столітній ювілей українського письменника, про що американська пронаціоналістична газета «Свобода» у червні місяці 1971 р., після кислих згадок про ювілейні торжества на українській землі, писала: «У Москві відбувся 26 травня стефаниківський вечір з участю письменників, журналістів, артистів та делегацій з України на чолі з Д. Павличком. Доповідач О. Смирнов підкреслював, що російський письменник Гліб Успенський нібито мав вплив на творчість Василя Стефаника. На вечорі виступав син В. Стефаника — С. В. Стефаник та секретар Івано-Франківського обласного комітету Комуністичної партії О. Чернов. Газета «Молодь України» за 28 травня сповіщала, що в дар Москві «українські гості піднесли портрет В. Стефаника». І хоч ця інформація

далеко неповно і тенденційно викладена, все ж вона приголомшила лютих ненависників усього радянського, за їхньою термінологією, «московського». Адже націоналістична преса поширювала вигадки, ніби під час столітнього ювілею Стефаника у Радянському Союзі його синам та онукам не надавали можливості виступати з промовами. Подібні вигадки заокеанських фальсифікаторів розвінчав український радянський поет, член делегації Української РСР 26-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН Р. Братунь, виступаючи 24 жовтня 1971 р. перед прогресивною громадськістю Нью-Йорка <sup>1</sup>.

\* \* \*

Чимало паперу попсували сучасні зарубіжні «літературознавці» і в тлумаченні повоєнних новел Стефаника «Пістунка», «Гріх», «Мати», «Сини», «Вона — земля», «Марія», називаючи їх виключно «антимосковськими». Майже в один голос вони трублять, що у цих та інших творах про події першої світової війни новеліст «описав» виключно «жах навали» і якісь «звірства» російської армії, проте про австро-угорську навалу і звірства чужинців не згадав жодним словом.

Нагадаємо, що на початку першої світової війни Галичина, Буковина та східне Закарпаття стали ареною жорстоких боїв між двома ворогуючими сторонами — австро-угорською і російською. Війська то наступали, то відступали, що приносило західноукраїнському населенню велике лихо. Особливо жорстоко поводитися там австрійська та угорська вояччина, яка постійно грабувала міста і села, гвалтувала жінок, насильно зганяла багатьох людей із різних країв у спеціальні табори, водночас проводячи шалену антиросійську агітаційну кампанію.

---

<sup>1</sup> Див.: «Українські вісті» (Нью-Йорк), 1 листопада 1971 р.

За чиїмсь доносом австрійська польова жандармерія заарештувала і Стефаника, облудно звинувативши його в російському шпигунстві. Але як посла парламенту через кілька днів змушена була випустити, хоч це й наклало тяжкий відбиток на вразливу душу письменника. До антиросійської кампанії підключилися уніатська церква на чолі з митрополитом Шепицьким, а також українська буржуазно-націоналістична верхівка. Опираючись саме на ці буржуазно-націоналістичні прошарки, австрійський уряд створив лиховісний легіон «Українських січових стрільців», де верховодили синки уніатських попів, куркулів та дрібнобуржуазні елементи, які затуманювали голови націоналістичним чадом частині західноукраїнського населення та «воякам»<sup>1</sup>.

У свою чергу правителі царської Росії, проводячи завойовницьку політику і претендуючи на переділ світу, прикривалися облудними гаслами миролюбства і панславізму, підтримували на західноукраїнських землях реакційне москвофільство, роздмухуючи міжнаціональну ворожнечу. Все це мало далекоглядні політичні цілі.

Визначаючи реальний зміст першої світової війни, В. І. Ленін у праці «Війна і російська соціал-демократія» наголошував на її політичних причинах, серед яких чималу роль відігравало намагання буржуазії притупити революційний рух пролетаріату: «Загарбання земель і підкорення чужих націй, розорення конкуруючої нації, грабування її багатств, відвертання уваги трудящих мас від внутрішніх політичних криз Росії, Німеччини, Англії та інших країн, роз'єднання і націоналістичне обдурювання робітників та винищування їх авангарду, з метою ослаблення революційного руху пролетаріату — такий єдиний справжній зміст, значення і смисл сучасної війни»<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Див.: В. М. Лесин. Післявоєнна творчість Василя Стефаника. Чернівці, 1965, стор. 6.

<sup>2</sup> В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 26, стор. 13.

Грубо фальсифікуючи зміст воєнних новел Стефаніка, буржуазно-націоналістичні інтерпретатори спотворюють ідейний задум творів, філософське, моральне і естетичне їх звучання. В. Стефанік, як і його колеги по перу (О. Кобилянська, М. Черемшина, О. Маковей, Д. Макогон та ін.), у своїх творах на воєнну тематику виступив пристрасним гуманістом, борцем проти братовбивчих воєн і взагалі проти імперіалістичного розбою. Свідченням цього і є згадані новели.

Так, у новелах «Пістунка» і «Гріх» письменник порушує важливу моральну проблему позашлюбних дітей як один із сумних наслідків війни. Націоналістичні автори у тлумаченні творів засліплені тільки тим, що в одній жінки позашлюбна «гусарева дитина», в іншій — «московський байстрюк», а Катерина у новелі «Мати» вела розбещене життя з офіцером російської армії, ніби було б ліпше, якби був «віденський байстрюк» чи австрійський офіцер. Фарисейство тут очевидне, тим більше, що матір Василька та Насті («Діточа пригода») хотів згвалтувати австрійський «жовнір», а потім «хтось» послав кулю в її серце. Доньки однієї русівської знайомої новеліста поприносили їй після війни дітей від німців, поляків, «італьянів з неволі» та «українців з німецьких таборів», яких автор не без гіркої іронії називає «зятями» старої жінки, що відтворено у новелі «Вовчиця».

Отже, ідея там інша, не така, яку б хотіли бачити пани-націоналісти. Частково письменник висловив її устами малого Максима в новелі «Пістунка», який після прискіпливого розгляду небажаної батькам Парасі «гусарської дитини», сказав: «Це така дитина, як кожда, а твій тато якийсь дурний» (I, 202). До речі, стара Варвара у новелі «Воєнні шкоди» про польського комісара саркастично зауважила, що той пан «старе дупло, не буде ландувати ночами з поліцайтом та хапати молодиці за підтичку» (I, 208). Однак новеліст виводить ідею твору з класового розуміння суспільних відносин на

поневоленіх панською Польщею західноукраїнських землях. І чомусь «антипольськими» такі й подібні новели ніхто з націоналістичних «літературознавців» не називає.

У новелі «Вона — земля» старий буковинський газда Данило, наляканий дикою антиросійською пропагандою, разом із дружиною, дочкою і невістками кидає свою землю, хату, садибу та тікає світ за очі. Таке рішення приходить не відразу, воно круком влезить у душу селянина-хлібороба, позбавляє на певний час глузду дружину. Інший газда — Семен, до якого попросилися заночувати біженці, дає Данилові просту і мудру пораду вертатися додому, бо цісарь його не чекає і каси для нього не відкриє: «Не йди, Даниле, з панами та жидами, не шукай царя, бо тобі царя не треба, все якис прийде до мужика, аби податок брати...» (I, 190). І Данило вертається до своєї хати і землі.

Так поступово самі реальні обставини розвивали шовіністичний і націоналістичний дурман хитромудрої панської політики та панічні настрої селян.

Набагато складнішими є новели «Марія» та «Сини». В них з надзвичайною психологічною силою Стефаник відтворив трагедію свого рідного краю, сплюндрованого війною та політичними махінаціями правлячих буржуазних угруповань.

Марія з однойменної новели вгратила на війні все, що надавало їй сили у житті — чоловіка і синів. Чоловік повіз офіцерів і пропав, двоє синів — Іван та Андрій — подалися до «січових стрільців», куди їх завербували паничі, третього заслали аж до Сибіру за те, що «царя називав катом». Тому прихід у село «свіжих козаків» російської армії викликає в неї не так страх, як материнську злобу і ненависть.

І яке було диво Марії, коли ці, одягнені в сірі солдатські шинелі козаки, заговорили до неї не тільки людською, але й рідною мовою, назвали її матусею. Ні, вони

не були «грабівники», вони не прийшли її грабувати, лише погрітися в хаті та по змозі щось перекусити. Марія ще не вірить їм і ховає портрет Шевченка за пазуху, як спогад про духовне життя синів. Та молодий козак цілує її натруджену руку, просить заспокоїтися: «Матусенько, я ж за свято Шевченка сидів довго в тюрмах» (II, 196). Козаки прикрашують портрет Шевченка вишитими хустками, співають рідних пісень, які кличуть до маріїної хати здивованих сусідів, що вже «гляділи самою тугою і дихали розпукою».

Не цар і цісар, не віра в бога, а Великий Кобзар об'єднує цих людей — солдатів царської армії — українців Наддніпрянщини зі своїми братами і сестрами в Галичині. І хоч одні й другі боролися за соціальне та національне визволення, хоч за переконання їх засилали до тюрем та Сибіру, однак розуміння шляхів боротьби та досягнення мети не завжди були однаковими. Іноді вони попадали в отруйне націоналістичне павутиння, що трапилося і з синами Марії та старого Максима у новелі «Сини».

Ні, не батьківщині віддають своїх дітей Марія та Максим, як цього хочуть і про це пишуть націоналістичні коментатори творів Стефаника, а облудній і зрадливій ідеї, за що батьки проклинають і бога, і землю. «Господи, брешут золоті книги по церквах, що ти мав сина, брешут, що-с мав! — волає Максим. — Ти свого воскресив, кажут. А я тобі не кажу: воскреси їх, я тобі кажу: покажи гроби, най я ляжу коло них. Ти видиш цілий світ, але над моїми гробами ти отемнів...» (I, 206). Трудящі західноукраїнських земель завжди мріяли про визволену з-під буржуазно-націоналістичного ярма України, але образ її, тої «нової України» в їхній свідомості часто був абстрактний, хіба «щоби були всі вкупі». І це неясне розуміння засобів класової боротьби за «мужичьке право, що пани з давен-давна закопали в палатах» (I, 193), за возз'єднання всіх українських земель у

єдиній і вільній державі новелісту вдалося показати досить тонко і психологічно вірно.

Автор мовби натякає, що героям його новел, тобто західноукраїнському селянству, треба ще пройти певну еволюцію у горнилі класових битв з «армією» політиканів спекулюючих на всьому, у тому числі і на національних почуттях. Ту «армію» він не тільки добре знав, але й все життя ненавидів та боровся з нею, а в кінці життя мав змогу побачити, як частина буржуазно-націоналістичної інтелігенції в погоні за «почестями та кар'єрою» перебігала на службу до німецького фашизму. В період другої світової війни натхненники «січових стрільців» стали організаторами горезвісних батальйону «Нахтігаль», дивізії СС «Галичина» та інших бандерівсько-мельниківських банд. І цього ніколи не слід забувати.

## ПАРАЗИТИЗМ І НАУКОВА НЕСПРОМОЖНІСТЬ ЗАОКЕАНСЬКОГО ФАЛЬСИФІКАТОРА

Досить широко рекламувала і рекламує буржуазно-націоналістична преса великий опус під назвою «Василь Стефаник — співець української землі» (Нью-Йорк, 1972) колишнього «довголітнього співредактора» архінаціональної газети «Свобода» — «доктора» Л. Луцева. Називаючи Луцева «видатним літературознавцем», націоналістичні рецензенти забувають додати, що цей «доктор» є виучеником націонал-фашиста Д. Донцова, з яким довгі роки співробітничав у профашистських і націоналістичних західноукраїнських листках, зокрема в «Літературно-науковому віснику», і втік попереду відступаючих фашистських військ до Західної Німеччини, а згодом перебрався й до Америки. Там він продовжував вислужуватись перед новими хазяями, «співредагуючи» злісний антирадянський рупор — газету «Свобода».

У сферу ідеологічно-диверсійної роботи Луцева входило також пописування «літературознавчих» статейок і більших опусів, які велемовно сам же Луців та іже з ним називають «монографіями», в тому числі про М. Шашкевича, О. Кобилянську, І. Франка. Названі книжки є характерним виявом повної наукової немічності нинішнього буржуазно-націоналістичного «літературознавства», його паразитизму на здоровому організмі радянської і прогресивної зарубіжної науки про літературу. Прикриваючись полатаною завісою «об'єктивізму», Луців доходить до небаченого компліативізму та плагіату. Він списує або цитує не тільки абзаци з чужих робіт, але й цілі сторінки, передусім із праць радянських авторів. Зрозуміло, він «запозичує» чи копілює не все, а тільки те, що йому потрібне для фальсифікацій

та ідеологічних диверсій, за що його можуть похвалити товстосуми та їх націоналістичні найманці на кшталт обершефа лихозвісної газети «Свобода» А. Драгана, який прилучив до книжки післямову «від видавництва».

Саме за такою «методою» і написаний Луцевим опус про Стефаника, який більше, ніж наполовину, складається з чужих думок, цитат і дослівного переказу на одну-дві (а то й більше) сторінки. Прямо скажем, якби викинути із опусу всі крадені думки та цитати у лапках і без них, то пан Луців лишився б; як той голий король у казці-сатирі «Нове вбрання короля» Ганса-Крістіана Андерсена.

Однак це не завадило Луцеву бундючно заявити в передмові, що радянські літературознавці не сказали про Стефаника-«правдивої правди», а ось він таку «правду» скаже, використовуючи праці... «советських критиків». Що правда, то правда, Луців добре «користується» тими працями, водночас «критикуючи» ненависних йому радянських дослідників спадщини Стефаника.

Наприклад, зазначаючи, що радянський вчений В. Лесин є «дійсно найкращим знавцем» творчості В. Стефаника, Луців звинувачує його за нібито намагання писати так, аби письменника «можна було уважати за прихильника» Радянської України; В. Косташукові той же «добродій» дорікає за те, що колись автор спогадів писав правду про свого земляка, а тепер, мовляв, навпаки; автора розділу про Стефаника у п'ятому томі восьми томної «Історії української літератури» М. Грицюту звинувачує в тому, що він пише про письменника як про великого гуманіста і ворога всяких воєн; авторку літературного портрета «Василь Стефаник» Н. Жук «критикує» за те, що вона «ідеалізує бідняків» та посміла писати про негативне ставлення і боротьбу новеліста проти буржуазних націоналістів; подібні «звинувачення» кидає Луців й іншим радянським дослідникам.

Не подобаються Луцеву і згадуване академічне та інші радянські видання творів Стефаника, бібліографічний покажчик творів письменника, а також збірник «Василь Стефаник у критиці та спогадах», упорядкований Ф. Погребенником. Останньому Луців дорікає за те, що він розуміє «науку по-комуністичному» і не подав у книжці уривків із націоналістичних писань та окремих плутаних статей деяких українських літературознавців 30-х років. Власне, саме вони найбільше і цікавлять слугу двох панів — німецького фашизму та американського імперіалізму.

До речі, інша націоналістична газета «Український голос» (Вінніпег), яку ніяк не запідозриш у симпатіях до Радянського Союзу, на збірник «Василь Стефаник у критиці та спогадах» (1971) відгукнулася цілком схвальною рецензією. Переказавши зміст збірника, газета зазначила: «Треба признати, що упорядник книжки кандидат філологічних наук Ф. Погребенник з великою старанністю збирав всі більші й менші статті і зауваження про Василя Стефаника». Ця рецензія на збірник діаметрально розходиться з просторікуваннями Луцева, який і собі вмістив до згаданого опусу розділ «Василь Стефаник у критиці».

Необізнаний зарубіжний читач може подумати, що в цьому розділі подається синтетичний огляд всіх критичних і літературознавчих робіт про Стефаника на основі найновіших досягнень науки. Далебі, що ні! «Метода» Луцева і тут своя. Він без всякого огляду цитує за радянським виданням «Василь Стефаник у критиці та спогадах» думки того або іншого діяча про особу чи твори письменника, додаючи «глибокодумні» школярські штампи, на зразок: «І. Труш твердив...», «І. Франко підкреслював...», «В. Морачевський хвалив...», «А. Крушельницький назвав...», «Ю. Морачевський писав так...» тощо.

Між іншим, «критикуючи» Ф. Погребенника за те, що той не подав у впорядкованій ним книзі писань націона-

лістичних авторів, Луців і сам змушений признатися, що останні фальсифікували твори Стефаника. Так, Б. Лепкий називав письменника «чорним песимістом»; С. Єфремов бачив у творах новеліста «картину якоїсь чорної безодні», М. Євшан (Федюшко) — «грубу фатальну силу»; О. Грицай галасував про «невідрадний безпросвітний песимізм» та про «владу тьми» у творах Стефаника. Цим самим Луців спішить видати фальсифікаторам індульгенції, мовляв, вони дивилися на твори новеліста «однобоко», їхні думки «трохи заплутані». Або зустрічаємо й таке: «З гумором читається те, що написав про Стефаникову збірку «Земля» М. Сріблянський» — мається на увазі злісний пасквіль цього націоналістичного зубра Сріблянського (Шаповала). До речі, той пасквіль читається не з гумором, а з природною огидою. Нарешті, Луців дорікає Погребеннику, що він не подав у збірнику писань... Луцева, який раніше виступав у донцовському «Віснику» під псевдонімом Л. Граничка, і не тільки дорікає, а й сам себе переказує, цитує і хвалить... Отже, про якусь елементарну скромність і порядність заокеанського «критика» годі й говорити.

Розділ «Стефаник у спогадах сучасників» Луців умістив десь під кінець опусу, однак і в ньому він здебільшого списав те, про що говориться у відповідному розділі «Василь Стефаник у спогадах» із збірника, упорядкованого Ф. Погребенником. «Метода» компільатора одна й та ж: він називає авторів і переказує те, що вони говорили про новеліста, а потім цитує за радянським виданням висловлювання про Стефаника О. Кобилянської, К. Гриневичевої, В. Морачевського, М. Яцківа, Н. Семанюк та ін., що займає більше ста сторінок. Щоправда, є в розділі Луцева і дещо «нове» — лайка в адресу синів новеліста Семена та Кирила, які «посміли» писати про симпатії батька до Радянської України, а також вививки «спогадів» кількох буржуазно-націоналістичних

авторів, що їй собі заходились згадувати про Стефаника та його сім'ю.

На основі «запозичених» матеріалів із радянського академічного видання творів Стефаника скомпілював Луців і свої розділи «Незакінчені твори письменника» та «Моя література в моїх листах». Вони є паразитичним і водночас фальсифікаційним переказом другого й третього томів названого видання, які також не до вподоби Луцеву.

З одного боку, він «дорікає» Академії наук УРСР за те, що вона надрукувала незакінчені твори Стефаника, чим нібито не пошанувала якихось «інтенцій письменника», а з іншого — сам запопадливо цитує і «коментує» майже всі незакінчені твори з другого тому. Особливо фальсифікатору не до вподоби опубліковані тексти і варіанти таких гостро соціальних новел, як «Богатирь» та «Комісар староства і дідиць...». Якби можна було, то він би їх просто закреслив, натомість поезії в прозі Стефаника він милостиво хвалить, доказуючи, ніби новеліст мріяв їх опублікувати.

Подібне можна сказати і про «коментування» Луцевим епістолярія новеліста, з якого він цитує окремі уривки, щоб довести, ніби Стефанік «національний принцип ставив вище, як соціальний» та що він цікавився виключно західноєвропейською літературою. Не маючи фактів, не тримаючи в руках оригінали листів, Луців твердить, що в листуванні Стефаника упорядники третього тому ... опустили не тільки якісь «інтимні», але й «суто політичні» місця. Про повне блюзнірство Луцева свідчить хоч би така його заява: «Важко нам у вільному світі ствердити, скільки подібних «інтимних» місць (??) не надруковано в «Листах» у 1954 р., і це обезцінює видання Академії наук». Що йому до того, що упорядники копіткою працею розшукали і вперше опублікували понад 300 листів Стефаника, що прокоментували у примітках сотні імен і прізвищ, врешті, що публікацією епісто-

лярія розкривають творчу лабораторію письменника. «Обезцінивши» академічне видання листів новеліста, Луців знову-таки паразитично виписує звідти десятки і сотні цитат або й цілі листи для своїх меркантильних і фальсифікаторських вправ, щоб показати Стефаника не таким, яким він був насправді, а таким, яким би хотілося його бачити луцевим та їх хлібодавцям.

Не менш характерним виявом шахрайського і тенденційного компіляторства є розділ «Стефаникове слово», де Луцевого «огляду мистецької сторони» творів новеліста даремно шукати, бо такий аналіз і не під силу фальсифікатору. Він і тут скористався власною плагіаторською «методою», зліпивши розділ з цитувань Стефаника й праць як буржуазно-націоналістичних (І. Велигорський), так і радянських мовознавців й літературознавців (В. Кобилянський, В. Лесин, І. Кравченко та ін). Наприклад, такі статті, як «Ще раз про мову В. Стефаника» В. Лесина і «Музика могутньої душі» І. Кравченка, опубліковані в радянській періодичній пресі, Луців майже повністю скопіював у згаданому розділі, похваливши авторів, які «дійшли правильного висновку» щодо мови й стильових засобів у творах письменника. Тоді яка ціна твердженням фальсифікатора у передмові до свого опусу? Що ж свого вносить він до питання про мовні та мистецькі засоби письменника? Абсолютно нічого!

Один із найбільш пухлих розділів під назвою «Мій життепис в моїх листах» — також груботенденційний фальсифікаторський переказ та цитування багатьох місць з праць радянських авторів, зокрема книги В. Косташука «Володар дум селянських», біографії та самих творів Стефаника. Автор опусу зі шкури лізе, щоб на біле сказати чорне і навпаки, жонглює уривками з цитат та переказом думок поважних дослідників, лає радянських вчених і стає на захист буржуазних націоналістів, а головне — фальсифікує життєвий шлях та світогляд

новеліста, приписуючи йому, як тут, так і в інших розділах, націоналістичні й ідеалістичні концепції. Там, де Луцеву не допомагають тенденційно висмикані і препаровані цитати, він вдається до прямих інсинуацій та наклепів і на письменника, і на радянських дослідників його творчості.

Так, Луців пише, що В. Косташук на основі матеріалів музею В. Стефаника в с. Русові «склав найточнішу біографію письменника», але водночас направо й наліво «критикує» та «підправляє» Косташука, синів Стефаника Семена та Кирила щодо впливу на Стефаника передової російської літератури. Не подобається заокеанському добродію і пояснення Косташука, чому Стефаник погодився поїхати 1919 р. до Києва, не до вподоби йому і все те, що правдиво висвітлено та суперечить націоналістичним постулатам.

Так, намагаючись у цьому та в інших розділах будь-якою ціною заперечити або применшити у творчій біографії новеліста значення творів російських письменників Лермонтова, Гоголя, Успенського, Л. Толстого, Горького, Шолохова, Леонова, О. Толстого та ін., Луців, врешті, змушений сам себе висікти і визнати, що Стефаник захоплювався Успенським, що творами Горького зачитувалася перед першою світовою війною вся західноукраїнська молодь, що новеліст високо цинив Буревісника й хотів зустрітися з ним під час перебування на ювілеї Котляревського. Або, твердячи на початку книжки, ніби радянські автори замовчують той факт, що Стефаник цікавився польською, німецькою та іншими західноєвропейськими літературами, Луців далі щедро цитує розповідь В. Косташука про враження новеліста від читання Ф. Шіллера, слова Г. Вервеса та Я. Яреми про ставлення письменника до польської літератури і праці інших авторів у збірнику «Василь Стефаник у критиці та спогадах», чим мимоволі суперечить сам собі, своїм висислам.

Торкаючись питання про символізм та імпресіонізм у творчості Стефаника, Луців силкується «полемізувати» навіть з академіком О. Білецьким, виявляючи при цьому повне невігластво. Посилаючись на самого себе, він, наприклад, твердить, що І. Франко не називав символізм та імпресіонізм «буржуазними» напрямками, бо ніби сам писав твори, які «належать до повищих напрямків», що насправді є інсинуацією з боку заокеанського інтерпретатора. Йому не подобається, що радянські дослідники, зокрема В. Лесин, найбільше уваги звертають на реалістичні твори письменника, визнаючи їх «добрими», а всі інші «недобрими», що знову-таки є архіпримітивною фальсифікацією праць радянських авторів. Академік О. Білецький, аналізуючи поезії в прозі Стефаника, писав, що ніяких впливів буржуазного занепадництва у них немає, тим паче від «школи» декадента Пшибишевського.

Взагалі, щодо питання ставлення Стефаника до Пшибишевського Луців заплутався, як кажуть, по самі вуха. З одного боку, він понад усе вихваляє «славного» польського письменника, до якого був «близький» новеліст, а з другого,— тлумачить, що Стефаник не був під ідеологічним впливом Пшибишевського. Мовляв, той з «погордою» ставився до «товпи» і вважав еліту справжніми представниками людства, а в творах новеліста немає й сліду «ніцшеанства з його нелюдськими надлюдьми» і що Стефаник «протиставився Пшибишевському». Однак у наступних розділах він знову непомірно ідеалізує творчі «взаємозв'язки» Стефаника з Пшибишевським, забувши, про що говорив раніше. Товче воду в ступі Луців і з приводу багатьох інших питань життєпису та творчої біографії письменника, безмірно повторюючись і «доп'янюючись».

Водночас плагіатор фальсифікує і самі твори та світогляд Стефаника. Так, ідучи за своїм духовним наставником Донцовим, який також приписував письмен-

нику буржуазно-націоналістичні ідеї, Луців намагається зобразити новеліста проповідником куркульської ідеології, захисником «власної землі», яку треба твердо «зубами тримати» і передавати тільки «своїм дітям і внукам».

Те, що Стефаник у багатьох творах показав наростання гострих класових протиріч у галицькому селі, а також протест проти соціальної несправедливості, Луцеву не до вподоби, і тому він вдається до «підправлення» світогляду письменника на свій копил, до фальсифікаційного трактування його творів. «Приглянемося тому Стефаниковому світові, в якому жили його герої»,— заявляє цей «доктор». І що ж він побачив, скажімо, в новелі «Палій»? Побачив «конфлікт між двома суспільними верствами» — бідакон Федором і багатієм Курочкою, але не тому, що про це говорить письменник, а тому, що це... «підкреслюють комуністичні критики».

Луців і далі спішить «підправити» Стефаника та «заперечити» радянським дослідникам: «Советські літературознавці підкреслюють в оповіданні «Палій» класову ненависть бідняків до багатших селян, але Федір більше любить працю, навіть на чужому полі, як ненавидить Курочку. Він мститься на ньому за свої кривди, і якби Курочка був людяною особою, то він радо працював би на нього...» І була б омріяна Луцевим куркульська ідилія: федори день і ніч «радо» працюють на чужому полі у поті лица свого, а «людяні» курочки аристократично хазяйнують, примножують свої капітали та, як писав ще Т. Шевченко, п'ють «горілку з мужиками й вільнодумують в шинку».

Між іншим, співставлення образу Стефаникового палія з подібними типовими образами месників у дожовтневій українській літературі викликає неприховану лютю апологета буржуазного націоналізму. Такі порівняння вчинку Федора в новелі «Палій» з творами попередників і сучасників Стефаника йому вельми «неприєм-

ні», бо в них «за допомогою підпалу покривджені відплачували своїм кривдникам», тобто вели класову боротьбу.

Луців вважає зайвим і порівняння новел письменника, таких як, наприклад, «Палій» і «Суд». Йому не подобається, що в новелі «Суд» письменник відтворив класову помсту бідняків, які розправляються з багатіями за вчинені злочини і наругу. Тому Луців нападає на радянську дослідницю О. Бандуру, яка нібито перебільшує значення бійки, пишучи в своїй монографії «неправду», що такі криваві сутички між біднотою та куркульством були типовим явищем у галицькому селі, замість цього він твердить, ніби сам Стефаник був проти «розділу між бідними і багатими», «проти класової боротьби», «домагався», аби до... «читальні належали і багатші і бідні». Луців далі твердить, що В. Лесин написав «неправду» про новелу «Майстер», в якій ідеться про деморалізуючий вплив капіталістичних відносин на селян, внаслідок чого вони нівечать своє життя. «Не погоджується» він з Н. Жук щодо соціальних причин пияцтва, хоч і визнає: «Ми не заперечуємо, що були й соціальні причини алкоголізму по наших селах». Однак, які ті соціальні причини — Луців тенденційно замовчує.

Націоналістичний фальсифікатор не хоче бачити в творах українських прогресивних письменників ні соціальних причин зла, ні типових картин класової боротьби, які відтворив Стефаник у новелах «Палій», «Суд», «Воєнні шкоди», «Дурні баби» та ін. Зате дуже вже хочеться йому знайти у творах письменника «симпатичних багатих селян» з рисами «своєрідного аристократизму мужицької панськості», що влучно висміяв В. Лесин у монографії «Творчість Василя Стефаника»<sup>1</sup>.

Таких «милих» йому «персонажів багатих селян, що їх можна б назвати вродженими аристократами», Луців

---

<sup>1</sup> Див.: В. Лесин. Післявоєнна творчість Василя Стефаника, стор. 179.

бачить у новелах «Вона — земля», «Камінний хрест», «Басараби», «Марія», «Сини», «Дід Гриць», «Нитка», «Гріх», «Роса» тощо. Однак, якщо тільки в першій із названих новел йдеться про багатого газду Данила з його п'ятьма кованими возами всякого селянського добра, то в інших показані просто більш-менш забезпечені люди, які працюють на своїх газдівствах до повного отупіння.

Старий Максим сам волочить ниву, годує корову і коней, доїть овець, а коли на своєму полі він склом порізав ногу, то замотав її клаптом відірваного рукава і заказав: «Тепер або боли, або переставай, або як хочеш, а волочити таки будеш» (I, 205). Марія до скону пряде довгу нитку з кужілі для чоловіка і трьох дітей («Нитка»). А старий Лазар, сапаючи досвітком грядки, дорікає вранішній росі, яка їла йому ноги, ще коли малим пас овець, «жерла і кусала» його босого, коли він косив збіжжя («Роса»).

Немає і мови про багатство у новелі «Дід Гриць», навпаки, герой твору висловлює давню і неприховану класову ненависть до панства. «Доки [...] дурні та панам служити будемо, поки діти не вівчимо, а тоді і панів понагодимо», — каже дід Гриць (I, 216). Він з гордістю згадує, що коли відвозив до залізничної станції І. Франка, який гостив у його хижі, то не звертав з дороги ані одному дідичеві, не скидав перед ними капелюха.

Якщо ж Луців вважає Івана Дідуха з новели «Камінний хрест» «багатим селянином», то це просто блюзнірство і глум над письменником. Нагадаймо хоч би початок новели: «Відколи Івана Дідуха запам'ятали в селі газдою, відтоді він мав усе лиш одного коня і малий візок з дубовим дишлем. Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлею і нашільник, а на себе Іван накладав малу мотузяну шлею...» (I, 61). Крім конячини, той «переламаний» від роботи Іван мав ще «букату горба щонайвищого і щонайгіршого над усе

сільське поле» та полишену батьками «хатчину завалену». Безземелля і злидні гонять колишнього наймита до Канади, хоч він все своє життя «лиш роб, та й роб, та й роб!» (I, 68). На прощальній тризні селяни кленуть і євреїв-корчмарів, і панів, і ксьондзів, які й «кусня хліба не дают прожерти» (I, 70). Така відповідь самого Стефаника фальсифікатору.

Про свою відразу до глитайства, у тому числі навіть до свого батька та «богатирського» роду Басарабів, Стефаник прямо писав і в листах, і в новелах. «Симпатичні багаті селяни» ніколи не були друзями письменника, як ніколи не були його прихильниками й інші багатії. Наприклад, у своїй останній статті «Під вражінням вистави «Земля», що була посмертно надрукована в газеті «Новий шлях» (1937, № 15), письменник зазначав: «Я добре пам'ятаю старого Федора з «Палія» — і він таки підпалив Курочку, бо сам мені признався, але Курочка зараз побудувався, а Федір пішов жебрати селом» (II, 85). Такі були класові антипатії Стефаника, який ніколи не був прихильником куркульства. У кількох редакціях новели «Богатирь» письменник створив сатиричний образ сільського глитая, жадоба до збагачення якого призводить до абсолютного духовного спустошення і втрати будь-яких рис людяності.

Саме про таких глитаїв і «чумазих» В. І. Ленін писав: «Ця маса дрібних сільських експлуататорів — страшна сила, страшна особливо тим, що вони тиснуть на трудящого вроздріб, поодинці, що вони приковують його до себе і позбавляють найменшої надії на визволення, страшна тим, що ця експлуатація за умов дикості села [...] являє собою не лише грабіж праці, а ще й азіатське знущення з особи, що його раз у раз зустрічаємо на селі»<sup>1</sup>. Таке було в царській Росії, таке було і в цісарській Австро-Угорщині.

---

<sup>1</sup> В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. I, стор. 224.

Як захисник буржуазної дрібно-власницької ідеології, Луців намагається приписати її не тільки Стефанику, але й великому революціонерові І. Франку, заявляючи, що Каменяр ніби відкидав ідею спільної праці на «безмежних полях». Згодом він «уточнює» цю облудну тезу, щоб приписати новелісту вороже ставлення до соціалістичного ладу і колгоспного будівництва, мовляв, «персонажі Стефаникових творів мріють бути газдами», а не «колгоспниками» (?) і що для них чужий дух колективізму.

Але все це вигадки, які ніколи не мали місця в поглядах Стефаника. Автору цього опуса і невтямки, що новеліст, відтворюючи болючі рани галицького села, водночас логікою образів кликав до радикальних змін у становищі селян, до їх духовного розкріпачення, засуджував ідіотизм пасивного буття та всепокірності. Його герої не тільки несуть на своїх плечах тягар проклятого минулого, тягар соціального гноблення, але й починають протестувати, стають паліями.

Не в силі прямо заперечити якусь «пасивність» персонажів новел Стефаника, Луців по-своєму трактує це питання на догоду можновладним. Він пише, наприклад, що Іван з «Кленових листків» не «пасивний і не інертний». Чому? Бо, бачте, іде працювати «на лан за дванадцятий сніп, щоб дітей накормити». Однак, на чий лан і що то значить триклятий «дванадцятий сніп», який треба заробити в той час, коли помирає дружина і мати його чотирьох дрібних дітей, Луців воліє мовчати. Зате дорікає тим критикам, які нібито вимагали від Івана «робити революцію», що за твердженням Луцева, було «зовсім не в плані» Стефаника.

Що ж тоді було «в плані»? «Крім любові до землі і дітей,— пише фальсифікатор,— Стефаникові герої живуть ще вірою в бога...». До такого «мудрого» висновку дійшов автор завдяки арифметиці: він підрахував, що ім'я бога згадується в 31-й новелі Стефаника, а якщо

так, то ні новеліст, ні його герої не є «атеїстами». Насправді ж і Стефаник, і герої його творів до бога та церкви не завжди ставилися «поштиво», наочним свідченням чого є вся аґтицерковна новела «Побожна», а також роздуми баби Тимчихи про образ «голого ангела» («Ангел»), Максимові позови з богсм («Сини»), передсмертний внутрішній монолог старого селянина, який вже не боїться бога («Межа») тощо.

Свідченням цього може бути і монолог того ж Івана з новели «Кленові листки», якого не добачив Луців і який є прямим запереченням тверджень фальсифікатора. На зауваження кумів, що бог є «старшим татом» його дітей, Іван саркастично відповів: «Я з богом за барки не ловлюси, але нащо він того пускає на світ, як голе в терня?! Пустит на землю, талану в руки не дає, манни із неба не спустит, а потім увес світ кричит: мужики злодії, розбійники, душегубці! Зіпреси один з другим у церкві такий гладкий, що муха по нім не полізе, та курит та картає! Ви, каже, дітий не навчаєте страху божого, ви їх самі посилаєте красти, ей, де я годен так ганьбити! А коби коло мої дитини і мамка, і нянька, і добродзейка ходила, коби міні люде всего наносили, то і я би, егомость, знав, як діти вчити! Але мої діти ростут по бурінах разом з курьми, а як що до чого приїде, отак як тепер, то ніхто не знає, що вони цілий день їдьи? Ци крадут, ци жебрают, ци пасут, а я відки знаю? Я косю ваші лани та й забуваю не лиш за діти, але за себе не памньитаю! Ви би хотіли, аби я і ваші лани зробив і діти абим-м учив. А ви від чого? [...] Я не чекаю, аби воно (дитя. — В. М.) убралося в силу, аби путерії (сили. — В. М.) набрало, аби воно коло мене нажилоси. Коби лиш богач або пан утворив пашеку, а я его туда кидаю, аби лишень збутиси! А потім воно бігає коло худоби, ноги одна рана, роса їст, стерня коле, а воно скаче та й плаче...» (I, 139).

Саме таким було ставлення багатьох героїв новел

до бога, до «симпатичних» панів, багатіїв, «єгомостів»-попів, до свого сумного газдівства. Проте Луців продовжує твердити, що Стефаник в «жодному творі не виступав проти релігії», що нічого «протирелігійного» немає ні в новелі «Побожна», ні в новелі «Сини», ні в інших творах. Гостросатирична антиклерикальна новела «Побожна» під пером фальсифікатора — такий собі гумористичний твір. Більше того, не кліпнувши оком, Луців проголошує письменника містиком. У чому ж виявляється той зловісний містицизм? «Містицизм,— заявляє він,— побачимо в роках перед смертю поета, коли він говорив, що незабаром піде до близьких собі покійників — матері, дружини, батька». Отже, навіть нехитру людську мову, звичайний народнопоетичний сталий зворот під пером злостивця можна звести до повного абсурду. Таким чином, можна зробити «містиками» найпомітніших атеїстів всього світу.

«Розправившись» із довоєнними творами Стефаника, Луців береться і за повоєнні, брехливо твердячи на багатьох сторінках, що новеліст не написав «ні одної антивоєнної новели», що він «не виступав проти війни» і що його герої «не виступають проти мілітаризму», що в плані письменника «не входило» показувати жорстокість австро-польської влади та воячини, а лише російських царських військ. Читаєш антивоєнні новели Стефаника, і кров стигне, а Луцеву хоч би що. Він спішить перекопати читачів, що В. Лесин пише «неправду», коли твердить про новий великий спалах сподівань західноукраїнських трудящих під час першої світової війни на своє національне визволення з-під багатовікового австрійського колоніального ярма при допомозі російських і українських солдат, одягнених у сірі шинелі. Правда, Луців змушений визнати, що австріяки незаконно арештували Стефаника, але тут же ладен вибачити їм за «помилку» і звернути всю вину на росіян.

Далі Луців демагогічно заявляє, що в повоєнних но-

велах Стефаник зовсім не говорить про «матеріальний стан» своїх героїв, а цікавиться виключно «національною проблемою», яка нібито виникла під час і після «програних змагань» любих націоналістам «українських січових стрільців». Що ті криваві «змагання» були таки справді «програні», що «українські січові стрільці» своїми антинародними діями вкрили себе довічною ганьбою, про це мовилося раніше. Нічого нового до попередніх інсинуацій націоналістичних коментаторів Стефаника Луців не зміг додати. Щодо «матеріального стану» персонажів, то й тут Луців фальсифікує новели письменника, адже чимало з них спрямовані проти соціального й національного гніту шляхетської Польщі. Як і в попередніх творах, Стефаник заставляє самих героїв говорити про своє життя, давати оцінку фактам і подіям. Так, у новелі «Воєнні шкоди» про приїзд до села польського «комісара» навіть сам війт говорить: «Нема спокою ні в день, ні вночі. Давай їм їсти, давай горівки; ходи з ними по селі за бунтівниками; шукай гверів (рушниць.— В. М.), шукай писмів з Відні, розкопуй землю та шукай зради на Польщу...» (I, 209)

У гумористичній новелі «Morituri» селяни скаржаться, що «тепер з цев Польшев ніхто не годен вітримати: і маєткове, і дохолове, і ґрунтове, і від псів, і від гноївки...» (I, 214). Правда, молодь вже не боїться і не хоче тої Польщі, а хоче розділити «панцкі ґрунти», як це зробили рідні брати понад Дніпром. Про ненависть селян до панства «від маленького урядничка аж до великого», про те, що «йде боротьба безпощадна» (I, 259) говорить і старий Палата в новелі «У нас все свято».

Врешті, про той «матеріальний стан» галицького селянства під гнітом пілсудчиків добре знає і сам Луців, бо ж все те бачив на власні очі, бачив, але не хоче про це говорити. Тому декларація Луцева: «Стараймося пізнати духову поставу Стефаникових героїв» звучить демагогічно. Ані він, ані вся його компанія із «екзиль-

ного» буржуазно-націоналістичного середовища і не намагалася пізнати духовний світ героїв новел письменника, навпаки, вони все робили й роблять для того, щоб опорочити і героїв, і самого письменника. Про це свідчить і останній розділ опусу Луцева, в якому він силкується підвести «підсумки на тлі ювілейних відзначувань» століття з дня народження В. Стефаника в 1971 р. Передусім фальсифікатор не може приховати той факт, що на Радянській Україні ювілейні торжества відбулися в загальнодержавному масштабі. За матеріалами радянської преси і зокрема газети «Літературна Україна» він переказує про засідання ювілейного комітету, про ювілейні торжества 1971 р. в Русові, Івано-Франківську, Львові і Києві, називає промовців тощо. А далі у безсилій люті, як з міха, сипле всілякі інсинуації і на самі торжества, і на промовців, і на Стефаника, і на його синів та внуків. Підхопивши брудні плітки націоналістичної преси, Луців багато разів повторює, що новеліст нібито не цікавився Радянською Україною, що його сини Семен, Кирило та внуки опинилися в якійсь «неласці» й тому подібні вигадки.

Натомість сини, як згадувалося, працюють директорами літературно-меморіальних музеїв В. Стефаника та І. Франка, онуки успішно позакінчували радянські вузи і працюють у різних галузях народного господарства. Всі вони були почесними гостями на стефаниківських ювілейних торжествах, принагідно виступали з промовами та подяками на Україні й на урочистому вечорі в Москві, де зокрема з промовою виступив Степан Васильович Стефаник. Між іншим, про це в червні 1971 р. писала навіть газета «Свобода», на кошти якої і виданий опус Луцева. Тому і Луців, і видавці самі себе обляпали багном з власного націоналістичного болота.

Фальсифікує заокеанський «добродій» і праці радянських літературознавців, яких чимало вийшло до ювілею Стефаника. Майже всі вони не до вподоби Луцеву: ні

монографія В. Лесина «Василь Стефаник — майстер новел», ні збірник «Василь Стефаник у критиці та спогадах», ні журнальні статті О. Засенка, В. Лесина, Ф. Погребенника, В. Солоненка, Л. Комар та ін.

Списуючи загальні положення з деяких названих праць, Луців спішить когось запевнити, що радянські автори пишуть «неправду» або «приходять до невірних висновків». Так, ніби не був правий В. Лесин у своїх висновках про ненависть Стефаника до мілітаризму; написав «неправду» В. Солоненко у статті «Поборник возз'єднання» («Жовтень», 1971, № 5) про те, що новеліст мав великі симпатії до Радянського Союзу і мріяв про знищення штучного кордону та про возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Луців «радить» Солоненку «викинути тут слово «Радянською» (!) і тоді буде «правда». Оце і є головна мета писання націоналістичного перевертня.

Всенародному вшануванню століття з дня народження Стефаника на його рідній батьківщині фальсифікатор намагається протиставити ту мізерію, яку метушливо проводили буржуазно-націоналістичні безбатченки у «вільному світі». Що то справді була мізерія, не може приховати і сам Луців, перелічуючи кілька жалюгідних зборищ націоналістичних групок та кілька рихлявих видань і статейок, зокрема збірку новел письменника у перекладі на англійську мову «Vasyl Stefanyk. The stone cross» (1970) з тенденційною передмовою К. Андрусина, яку Луців, зрозуміло, називає «доброю», адже в ній творчість великого письменника автор тлумачить з позицій буржуазно-націоналістичної критики, заявляючи, що нібито Стефаник писав свої новели «в національному дусі»<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Див.: Ф. Погребенник. Стефаник продолжает борьбу (Против фальсификации творческого наследия писателя).— «Литературная газета», 30 травня 1973 р.

Та зовсім глумливим і парадоксальним є те, що Луців найбільше вихваляє... сам себе і свій опус-плагіат, протиставляючи його працям радянських вчених. Він так і пише: «Тут можемо похвалитися своєю працею, в якій нам вдалося доповнити Ф. Погребенника... внаслідок чого літературний портрет В. Стефаника на основі критики й спогадів вийшов повніший, як у советського автора Ф. Погребенника». І далі: «Автор цих рядків мусить і про себе згадати, бо його книжка під заголовком «Василь Стефаник — співець української землі», мабуть, буде найтовстішим друкованим знаком ювілею Василя Стефаника не тільки в США, але й в усьому вільному світі».

Однак про те, що той «найтовстіший друкований знак» є безпрецедентною дворушницькою компіляцією і фальсифікацією, Луців ніде не хвалиться. Жодним словом цей «борець за правду» не згадує про величні маніфестації української трудової еміграції, скажімо, в Канаді з приводу відкриття в м. Едмонтоні пам'ятника Стефаникові, про цілу низку згаданих вище серйозних і цікавих публікацій в прогресивній заокеанській пресі українською та англійською мовами. «Забув» згадати фальсифікатор і про ту підлість, яку чинили націоналістичні вовкулаки та їхня жовтоблакитна преса під час відкриття пам'ятника письменнику в Едмонтоні, і про багато інших зловорожих дій бандерівсько-мельниківських недобитків.

Ось чому на самовихваляння Луцева, з якого він «мав би повне вдоволення зі своїх змагань показати В. Стефаника в правдивому світлі», можна лише констатувати: не пігмею судити про велетня. Правди в тому «найтовстішому» опусі про письменника читачі не знайдуть, хіба що в окремих цитатах з прогресивної критики та праць радянських авторів і, зрозуміло, в цитатах з творів самого новеліста. Все інше — безпросвітна фальсифікація і профанація, що є ще одним

доказом паразитизму та цілковитої немочі буржуазно-націоналістичного «літературознавства», яке використовують певні кола капіталістичних країн для підживлення антирадянщини і антикомунізму. Тому мав цілковиту рацію Є. Кирилюк, коли писав: «Продавши мерзенну душу заокеанським імперіалістам, Лука Луців і по сей день обливає брудом нашу країну й наш народ»<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Є. П. Кирилюк. Невідкладні завдання радянського шевченкознавства в галузі вивчення проблеми «Шевченко й літератури слов'янських народів». — «Збірник праць одинадцятої наукової шевченківської конференції». К., Вид-во АН УРСР, 1963, стор. 7.

## ПІСЛЯМОВА

Творчість славетного майстра художнього слова В. Стефаника ввійшла кришталевим самоцвітом в українську і світову класичну літературу. Його заслуга перед літературою, за визначенням авторів восьмитомної «Історії української літератури», «полягає в яскравому відображенні найхарактерніших соціальних процесів, які відбувалися у тодішньому галицькому селі, в художньому розкритті класового розшарування селянства, показі визрівання класової солідарності сільського пролетаріату, відстоюванні інтересів наймитства, викритті антинародної суті куркульства, запереченні «теорії» безбуржуазності української нації і, нарешті, в об'єктивному доведенні необхідності революційної боротьби народу за свої права»<sup>1</sup>.

Про головні риси творчості Стефаника Леся Українка писала ще на початку ХХ ст. Вона відкидала тенденційні думки про письменника, який нібито був «песимістом» та «народником», відзначала вміння новеліста малювати селянство вмілою і люблячою рукою. «Справді,— писала поетеса,— у нього переважають похмурі фарби, а при тому в сюжетах його немає нічого незвичайного, романтичного. Він малює буденне життя сірого люду, але не тільки зовнішню обстановку цього життя, а самий зміст цього життя. Двома-трьома швидкими штрихами він незвично яскраво відтворює нам цілі драми і, дякуючи саме тому, що всі його начерки мають загальний тон, вони дають нам одну спільну картину життя сільського люду, показують колективну душу його»<sup>2</sup>. Водночас письменник показував селян, які або стояли на порозі до повної пролетаризації або вже й переступили його.

Про це говорив і А. Луначарський, вважаючи що «Стефаник і особливо Верхарн, малюючи муки села, що розшаровується, прямо або посередньо, інколи самі того не знаючи, перебували під впливом великої пролетарської ідеології... У всякому разі творчість їх струмками тече в широку ріку пролетарського розуміння грізної кризи, яка відбувається нині»<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> «Історія української літератури у восьми томах», т. 5, стор. 246.

<sup>2</sup> Леся Українка. Твори в десяти томах, т. 8, К., «Дніпро», 1965, стор. 79.

<sup>3</sup> «Литературный распад», ч. II, СПб., 1909, стор. 86.

Письменник мав змогу бачити не лише поодинокі протести своїх «героїв-паліїв», а й організований та цілеспрямований класовий рух найширших пролетарських мас як у буремні роки Великого Жовтня, так і в умовах шляхетсько-польського поневолення західноукраїнських земель у 20—30-х роках. Широка хвиля класових битв прокотилася на Прикарпатті в 1921—1924 рр. На той час активно діяла масова організація Українського соціалістичного об'єднання трудящих міст і села («Сельроб»). Влітку 1927 р. комуністи організували місячник боротьби проти загрози воєнного нападу на СРСР, що проходив під гаслами: «Геть інтервенцію проти Радянського Союзу!», «Геть фашистський уряд Пілсудського — уряд голоду, злиднів і війни!», «Хай живе Радянська Україна!».

Восени 1933 р. у Снятинському повіті були розповсюджені відозви Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), які закликали трудящих до масових демонстрацій, до несплати податків, до боротьби проти польського буржуазного уряду і диких пацифікацій, за зміцнення миру<sup>1</sup>. Відгомін цієї боротьби докотився і до села Русова, де жив і працював Стефаник, якому тоді доводилося переборювати скрутні матеріальні нестатки, що все більше й більше допікали старому письменнику.

Проблема землі, яку порушували в своїх творах В. Стефаник, О. Кобилянська, Марко Черемшина та інші західноукраїнські письменники була однією з найболючіших для селянства. Тільки на Прикарпатті, за офіційними даними польської статистики, невеликій купці поміщиків, куркулів та полів належало близько 70% всієї землі, а біднякам і середнякам, які становили понад 94% всіх селянських господарств, — лише 30%. Крім того, 11% селянських господарств взагалі були безземельними, 47% мали не більше 2 гектарів; 60% селянських господарств не мали коней, 21% — корів і т. д. Внаслідок жорстокої експлуатації, зuboжіння та розорення земляки новеліста шукали порятунку на чужині. Зокрема, до країн Європи, Канади, США та Південної Америки із Прикарпаття протягом 20 років (1919—1939) виїхало близько 40 тис. працездатного населення, молодший син Стефаника, близькі родичі й односельці<sup>2</sup>.

Віковічна боротьба трудящих стефаникового краю за своє соціальне і національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною увінчалася успіхом у вересні 1939 р., коли Червона Армія визволила Західну Україну від чужоземного гніту. Всього три роки не дожили Марко Черемшина, Василь Стефаник до тих щасливих днів, ко-

---

<sup>1</sup> Див.: «Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область». К., 1971, стор. 522.

<sup>2</sup> Див.: «Радянське Прикарпаття. Довідник-путівник». Ужгород, «Карпати», 1969, стор. 37.

ли робітники, селяни і прогресивна інтелігенція Прикарпаття стали господарями своєї долі.

Земля, за яку убивав брат брата, різався сусід із сусідом, батько з сином, стала власністю трудового народу. Майже 180 тис. гектарів поміщицької та церковної землі було розподілено між 47 тис. безземельних і малоземельних селянських господарств. Господарем заводів, фабрик та інших промислових підприємств став робітничий клас. Розпочалося велике культурне будівництво, було відкрито 957 загальноосвітніх шкіл, близько 20 середніх і спеціальних навчальних закладів, учительський інститут, два стаціонарні театри, філармонію, будинки культури, клуби тощо.

Та над мирним радянським небом Прикарпаття у червні 1941 р. знову нависла чорна хмара. Німецько-фашистські окупанти на кілька років поневолили край, встановивши режим жорстокого терору, по-варварському знищували соціалістичні завоювання трудящих. Фашисти та їх наймити — українські буржуазні націоналісти катували і вбивали радянських активістів, гнали мирне населення в концтабори, на каторжні роботи до Німеччини.

Тільки закатованих земляків Стефаника на чорній совісті фашистів й оунівських головорізів налічується близько 225 тис.<sup>1</sup>. Вандали ХХ століття спалили десятки міст і сіл, зруйнували 642 школи, 122 лікарні, 80 дитячих садків, сотні клубів і хат-читалень<sup>2</sup>.

Палали на відьомських вогнищах твори радянських та прогресивних дожовтневих і зарубіжних письменників, у тому числі й радянські видання творів Стефаника. Так, у серпні 1941 р. бургомістр фашистсько-окупаційної управи м. Івано-Франківська, український буржуазний націоналіст Голембйовський наказав знищити всю «більшовицьку літературу» — книжки, журнали, газети, плакати, оголошення...<sup>3</sup>. Мов присуд такому вандалізму звучать рядки з іншого документа — рішення обласної Ради депутатів трудящих (1953 р.) про виділення додаткових асигнувань на придбання літератури для бібліотек: «Дозволити обласному відділу народної освіти витратити на поповнення бібліотек літературою 100 тисяч крб., обласному управлінню культури — 400 тисяч крб.»<sup>4</sup>. Ці два документи яскраво характеризують два світи, дві протилежні ідеології — ідеологію варварства та ідеологію мирного будівництва, гуманізму й прогресу.

---

<sup>1</sup> Див.: «Радянське Прикарпаття. 1939—1959. Документи і матеріали». Ужгород, «Карпати», 1964, стор. 176.

<sup>2</sup> Див.: т а м ж е, стор. 160.

<sup>3</sup> Т а м ж е, стор. 104

<sup>4</sup> Т а м ж е, стор. 358—359.

Чим більше лютували недолюдки, тим більше зростав опір трудящих Західної України, які під керівництвом підпільних обкомів і райкомів партії брали участь у партизанських загонах та групах, радо зустрічали партизанське з'єднання С. А. Ковпака, яке влітку 1943 р. здійснило прославлений Карпатський рейд. Весною 1944 р. через Снятин проходив рейд партизанського загону під командуванням М. І. Шукаєва.

Радянське Прикарпаття було звільнено від німецько-фашистських орд в жовтні 1944 р. Трудящі почали відбудовувати спалені міста й села, сіяти хліб і добувати нафту, відкривати школи і лікарні, заготовляти ліс. Корінні соціалістичні перетворення в перші повоєнні роки відбувалися, однак, в умовах жорстокої класової боротьби. «Банди українських буржуазних націоналістів чинили запеклий опір відновленню й зміцненню Радянської влади. Вони тероризували населення, вбивали активістів, влаштовували диверсії, вдавалися до збройних виступів, але зірвати плани соціалістичної перебудови виявились безсильними. Радянські органи, спираючись на допомогу місцевого населення, незабаром ліквідували ворожі гнізда і відкрили перед трудящими дальший шлях вільного розвитку»<sup>1</sup>. І хоч позаростали кропивою бандерівські лігва, та земляки Стефаника і нині оплакують тисячі жертв націоналістичного свавілля, тавруючи ганьбою тих, хто став на шлях зради і запродавства свого народу<sup>2</sup>.

При братерській допомозі всіх народів нашої багатонаціональної Вітчизни трудящі Прикарпаття змогли порівняно швидко залікувати воєнну розруху та досягти високого розвитку народного господарства. Нашадки героїв новел Стефаника — Івана Дідуха, Гриця Летючого, Івана Петріва, палія Федора, заробітчанина Данила, діда Михайла, баби Тимчихи, всупереч волі бандерівських душоубів, націонал-зрадників дружних приступили до суцільної колективізації своїх неможливих господарств, самовіддано працювали на колгоспних полях і промислових підприємствах, показуючи зразки героїчної праці. Прикарпатці з Івано-Франківщини — ланкові М. Заренчук, М. Роздільська, доярка М. Скіцько, чабан Ю. Венгрин, голова колгоспу Ю. Личук, деревообробник Д. Штоковецький та інші в минулому безправні наймити і заробітчани стали Героями Соціалістичної Праці, тисячі трудівників нагороджені орденами і медалями Союзу РСР. За великі успіхи, досягнуті трудящими в господарському й культурному будівництві, 29 серпня 1967 р. Івано-Франківська область нагороджена орденом Леніна.

<sup>1</sup> «Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область», стор. 38.

<sup>2</sup> Див.: В. Тулівський. Свідки звинувачують.— «Вісті з України», 21 березня 1974 р.

Герої творів Стефаника, Черемшини, Мартовича були поголовно неписьменними, бо їм не було де і за що вчитися. Діти, внуки і правнуки тих «нечитальників» іванів, банатів, дідухів, сівчуків — вся «Гуцулія» вчиться сьогодні в 822 загальноосвітніх школах, 17 середніх і спеціальних навчальних закладах та івано-франківських вузах — педагогічному інституті ім. В. Стефаника, медичному, в інституті нафти і газу та в багатьох інших середніх і вищих учбових закладах неосязної Країни рад. Всі матеріальні й духовні багатства, всі культурні досягнення в нашій країні є безпосереднім здобутком і трудах Прикарпаття.

Племінниця письменника Євдокія — прообраз малої Доці в новелі «Підпис» (1899).— здобувши початкову освіту, терпляче навчалася русьських селян підписувати хоча б своє прізвище та ім'я на векселях. А нині діти та внуки тих «газдів» здобули не тільки вищу освіту й високі вчені ступені, наукові та почесні звання. Серед них — дійсний член Академії мистецтв, народний художник СРСР, Герой Соціалістичної Праці В. Касіян, лауреат Ленінської премії, доктор фізико-математичних наук М. Бродин, члени-кореспонденти Академії наук Української РСР І. Данилюк та П. Демчук, доктор історичних наук В. Грабовецький. А лускви та йому подібні буржуазно-націоналістичні фальсифікатори боляють, що герої новел Стефаника «не мріяли» про колгоспи та Радянську владу...

Велику творчу справу «селянського Бетховена» В. Стефаника в нових умовах продовжили земляки новеліста — письменники П. Козланюк, Ю. Мельничук, Ірина Вільде, І. Михайлюк, В. Бандурак, Д. Павличко, Р. Федорів, Т. Мигаль, Г. Турелик, композитор А. Кос-Анатольський, художники М. Кішук, М. Фіголь, В. Михайлюк та ін. У селі Нижній Березів Яблунівського району в 1932—1935 рр. жив і працював видатний радянський письменник і громадський діяч Я. Галан.

З життєвим і творчим шляхом «покутської трійці» знайомлять відвідувачів експозиції літературно-меморіальних музеїв Василя Стефаника в селі Русові Снятинського району, Марка Черемшини у Снятині, Леся Мартовича у Торговиці Городенківського району. В селі Криворівня Верховинського району працює літературно-меморіальний музей Івана Франка. В цьому мальовничому селі відпочивали і писали твори І. Франко, В. Гнатюк, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, О. Кобилянська, Н. Кобринська, В. Стефаник, Марко Черемшина, Леся Мартович, О. Маковей, А. Крушельницький, Д. Лукіянович, а в радянські часи — М. Стельмах, А. Малишко, Л. Забашта, Ю. Мельничук, Д. Павличко та багато інших письменників, художників, артистів, науковців. До речі, в ньому тепер відбуваються республіканські та міжвузівські наукові конференції, літературні читання, районні огляди художньої самодіяльності та інші культурні заходи.

Така правда про рідну вільну землю письменника, про Василя Стефаника та його творчу спадщину. І цієї правди про письменника-гуманіста, володаря людських дум, нікому не вдасться затьмарити. Вона — у сяючих словами-перлами творах Стефаника, що стали духовним надбанням чесних людей світу. у працях радянських та прогресивних зарубіжних дослідників спадщини новеліста, врешті, у вільному творчому житті та праці нащадків героїв письменника.

Велич Василя Стефаника — в його неповторному художньому слові. Слово Стефаника належало і належить трудовому народу, народу-велету, який впевнено крокує у своє ясне та світле майбуття.

## ЗМІСТ

|                                                                                |    |
|--------------------------------------------------------------------------------|----|
| Переднє слово . . . . .                                                        | 3  |
| Основні риси світогляду і творчості В. Сте-<br>фаника . . . . .                | 5  |
| «Чую їх біль, жаль і муку...» . . . . .                                        | 10 |
| «На Україну буду таки їхати!» . . . . .                                        | 28 |
| Всенародна любов і фарисейство «доробке-<br>вичів» . . . . .                   | 41 |
| Паразитизм і наукова неспроможність за-<br>кеанського фальсифікатора . . . . . | 67 |
| Післямова . . . . .                                                            | 87 |

Василий Лазаревич Микитась

ПРАВДА О ВАСИЛИИ СТЕФАНІКЕ

(Против буржуазно-националистических  
фальсификаций творчества писателя)

(На украинском языке)

*Друкується за постановою вченої ради Інституту історії  
АН УРСР*

Редактор *Л. П. Лебідь*

Оформлення художника *Г. М. Балюна*

Художній редактор *В. М. Тепляков*

Технічний редактор *О. М. Капустіна*

Коректор *Я. М. Вишневська*

Здано до набору 27.II 1974 р. Підписано до друку 13.VI 1974 р. БФ. 30295. Зам. № 4—537. Вид. № 98. Тираж 14500. Папір № 1, 70×108<sup>1</sup>/<sub>32</sub>. Умовн. друк. аркушів 4.2. Обл.-видавн. аркушів 3.92. Ціна 26 коп.

Видавництво «Наукова думка». Київ, Репіна, 3.

Головне підприємство республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР. Київ, Довженка, 3.

Віддруковано з матриць в Обласній книжковій друкарні Львівського обласного управління у справах видавництва, поліграфії та книжкової торгівлі. Львів, Стефаника, 11. Зам. 2665.

**В 1975 РОЦІ У ВИДАВНИЦТВІ «НАУКОВА ДУМКА» ВИЙДУТЬ У СВІТ КНИГИ:**

**Маєвська Т. П.** Ідеї і образи російського народницького роману. Мова російська. 10 арк. Ціна 1 крб.

У монографії досліджуються соціальні та літературні джерела народницького роману, його місце в розвитку російської літератури другої половини XIX ст. Образ народу і принципи художнього відображення життя села після реформи, концепція особистості революційного діяча 70-х років, романтичний ідеал і типовий реалістичний образ розглядаються автором на матеріалі творчості С. Степняка-Кравчинського, С. Ковалевської, П. Засодимського, М. Златовратського, С. Кароїна та ін.

Розрахована на літературознавців, викладачів, учителів і студентів.

**Шабліовський Є. С., Т. Г. Шевченко і російські революційні демократи.** Видання 2-е, доповн. і переробл. Мова російська. 22 арк. Ціна 2 крб. 60.

Книга, перше видання якої вийшло у 1962 р., відзначена Ленінською премією за 1964 р.

Друге видання розширене і доповнене новими історико-літературними матеріалами та фотоілюстраціями документального характеру, які публікуються вперше.

Розрахована на літературознавців, викладачів, лекторів, пропагандистів, вчителів і студентів.

Замовлення на книги приймають магазини книготорговельних організацій, а також книгарня «Наукова думка» (252001, м. Київ, вул. Кірова, 4), яка з виходом книг у світ надішле їх замовцеві післяплатою.



26 коп.

**ВИДАВНИЦТВО  
«НАУКОВА ДУМКА»  
КИЇВ — 1975**